

Berichten uit het vyvarium

Berichten uit het vyvarium

Columns van K. Vyvary

Met een voorwoord van
Carlo van Praag

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, november 2003

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn, die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© K. Vyvary, Leiden 2003

Zet- en binnenwerk: SCP-redactie

Omslagontwerp: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

ISBN 90 377 0149 3

NUR 740

Verspreiding in België: Maklu-Distributie

Somersstraat 13-15, B-2018 Antwerpen

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Stenen des aanstoots	11
Derde generatie	13
Lachen (met K. Vyvary)	17
Ambtelijk debuut	21
De pluritis breekt uit	25
Rotterdamse clusterpudding: Mengen en roeren aan de Maas	28
Over vrouwen en meisjes	31
Waarom eenvoudig?	34
Dilemma's	37
Vyvary literair	41
Met allochtoon op tekstenjacht	48
Zelfspotjes	51
Lezing	55
Over drank en data: Vyvary aan de bronnen	60
Een begeleidingscommissie; misschien iets voor u?	64
Over ver schoppende verschoppelingen	66
Bij de migrantenpsychiater	69
Het pot- en patheon: een blik op de multiculturele samenleving	74

Voorwoord

In 1985 trad ik toe tot de redactie van het zojuist opgerichte tijdschrift *Migrantenstudies*, een blad dat zich richtte op onderzoekers van etnische minderheden. De belangstelling voor dit onderwerp bevond zich in een stroomversnelling. De rijksoverheid voerde sinds twee jaar een minderhedenbeleid, waarvoor bij het ministerie van Binnenlandse Zaken een aparte directie was ingesteld, en de beleidvoerders hadden een grote honger naar informatie over de doelgroepen. Zij beschikten zelfs over een wetenschappelijke commissie (ACOM) die speciaal was opgericht om haar over minderhedenonderzoek te adviseren. Uit de verslagen van deze ACOM blijkt die stormachtig toenemende belangstelling voor minderhedenonderzoek. Terwijl in de jaren 1980 tot en met 1982 jaarlijks tussen twintig en dertig onderzoeken werden afgeloten, was dat aantal in 1986 al opgelopen tot het tienvoudige. Het blad *Migrantenstudies* had dus de wind mee en was ook van de aanvang af een succes: relatief gesproken dan! Het aantal abonnees lag al snel op het niveau van de meer algemeen georiënteerde sociologische vakbladen als *Mens en Maatschappij* en de *Sociologische Gids*.

Migrantenstudies was op zoek naar een vaste columnist en ik heb de redactie toen op het spoor gezet van de heer K. Vyvary, een socioloog van Blinische origine, die een blauwe maandag hier op het SCP heeft gewerkt. Een meer dan oppervlakkige kennismaking was het niet, laat ik dat te mijner verontschuldiging aanvoeren! Het werd namelijk maar al te snel duidelijk dat ik de redactie met mijn suggestie niet echt een dienst heb bewezen. Niet dat Vyvary zich niet met enthousiasme van zijn taak kweet, integendeel! Hij leverde prompt en beknibbelde niet op het volume van zijn bijdragen, maar daarin lag meteen al een probleem. Zijn inzendingen, die niet zelden vier à vijf pagina's besloegen, hadden alleen de stand van de letters gemeen met het verschijnsel cursiefje. Het waren eerder kleine artikelen, soms zelfs op basis van eigen empirisch onderzoek van de auteur. Die omvang was nog niet eens het grootste probleem. Het was de inhoud van de columns waarmee de redactie het moeilijk had. De eigenzinnigheid die men van een goede columnist mag verwachten,

was bij Vyvary in iets te ruime dosis aanwezig. Hij bleek een voorliefde te koesteren voor onorthodoxe standpunten, waarmee hij zowel zijn eigen etnische gemeenschap, als de gemeenschap van onderzoekers antagoniseerde. De redactie van *Migrantenstudies* heeft het zes jaar, en 23 afleveringen, met Vyvary volgehouden en zij heeft zich daarmee zeker niet intolerant getoond. Ten slotte zegde zij Vyvary de wacht aan met als argument dat de inhoud van zijn columns zich niet verdroeg met het wetenschappelijke karakter van het blad. Ik was toen zelf nog steeds lid van die redactie en heb nog wat gesputterd tegen haar beslissing, maar achteraf had zij natuurlijk gelijk. Ik denk dat andere vakbladen deze columns evenmin acceptabel hadden gevonden.

Wie uit deze bundel kennis neemt van Vyvary's columns zal zich misschien verbazen over de commotie die zij destijds veroorzaakten. Zijn scepsis inzake het multiculturalisme is nu al weer jaren gemeengoed. We weten al lang dat de multiculturele samenleving, als die term al op zijn plaats is, ook minder aangename kanten heeft en dat je die ook mag noemen. In de jaren tachtig druiste dat echter in tegen de goede zeden. Je werd al snel voor racist aangezien. Op zijn minst was je een zielepoet die de maatschappelijke ontwikkelingen niet had kunnen bijbenen. Het was immers zonneklaar dat de multiculturele samenleving al lang een feit was, een feit bovendien waarin een fatsoenlijk mens zich had te verheugen. Zo niet Vyvary. Voor hem is bijvoorbeeld het intercultureel onderwijs 'een nieuwe vorm van catechisatie'.

Ook het paradigma van een decennium eerder slaat bij Vyvary niet aan. Als hij het al heeft over racistische structuren en de reproductie van maatschappelijke ongelijkheid, dan is dat uitsluitend om zich van dat type verklaringen te distantiëren.

Niet alle columns zijn overigens controversieel. Zijn sneers aan het adres van de bureaucratie hebben geen aanstoot gegeven. De overheid is, zoals de naam al aangeeft, geen underdog en mag dus worden verketterd. Dat is zelfs de sportieve plicht van een zichzelf respecterende columnist. Verder valt me bij herlezing op dat Vyvary in een flink deel van zijn columns eigenlijk helemaal geen stelling betreft. Er zit nogal wat fictie tussen, belevenissen van een verzonnen hoofdpersoon, zonder

veel moraal of strekking, verhaaltjes die ook gemakkelijk zijn uit te leggen als een vlucht uit de wetenschap. Wellicht was de redactie van *Migrantenstudies* daarmee nog het minst gelukkig.

Ik draag Vyvary's erfgoed hiermee aan u over, maar niet in ongeschonden vorm. Niet alle columns zijn in de bloemlezing opgenomen. Sommige waren me te langdradig of te onbehouden. De wel opgenomen stukjes zijn soms vrij drastisch ingekort. Ik heb geen acht geslagen op het protest van de auteur. Zo ben ik nu eenmaal: hard voor mijzelf en nog harder voor anderen!

Carlo van Praag

Stenen des aanstoots

Dit is de eerste keer dat ik een column mag vullen en dan nog wel in een hoogstaand en veelgelezen blad. Ik voel mij zeer gemotiveerd en werp me met enthousiasme op mijn taak.

In een column kan men immers zijn wrevels ventileren, zonder de noodzaak tot wetenschap, tot bronvermelding, tot voetnoten, ongehinderd door onmiddellijke tegenspraak, tomaten, de voorzitter die tot de orde roept. Wat wrevel en schrijfgerei heeft men nodig; de rest is vertaalwerk, vormgeving. Welnu het schrijfgerei is er, en wat voor! Al twee keer heb ik langs elektronische weg ongehinderd in onbelemmerd veranderd en weer terug, zonder sporen na te laten.

Wrevel is ook ruimschoots voorhanden.

Ik erger me, bijvoorbeeld, aan het onderwijsvoorrangsgebiedenbeleid, het probleemcumulatiegebiedenbeleid, de obligate verwijzingen naar 'de organisaties van de minderheden zelf', de al even plichtmatige aandacht voor de problemen van vrouwen en jongeren, het 'hand over hand toenemende racisme' als vanzelfsprekend uitgangspunt, het geflirt met de islam van sommigen, nog maar net ontsnapt aan de benauwenis van hun Roomse parochie of nog nauwelijks bekomen van een vreugdeloze gereformeerde jeugd, de tolerantie voor allerlei onzin die politiek opporstuun is of in de zaal goed valt.

Hier bijvoorbeeld, uit een ingezonden brief, gericht tegen A. de Swaan, die kennelijk iets negatiefs over de moslims heeft gezegd:

'Toen de westerse voorouders van De Swaan nog hele volksstammen over de kling joegen, vanwege primitief fanatisme, schreef Al-Hallaj (858-922) – iemand van die onguere sekte van handenafhakkers – al uitvoerig over verdraagzaam individualisme, dat de waarheid in vele culturen terugvindt.'

Daarna dronken de voorouders van De Swaan bier uit de schedels van

hun verslagen vijanden, denk ik zo.

‘U ook een slokje, meneer Levi?’

‘Nee, dank U, meneer De Swaan. Wij moeten nog met de Nussbaums in een uitgeholde boomstam naar Dokkum, een missionaris te grazen nemen!’

De schrijver van het stuk, Ron Haleber, een medewerker van de Universiteit van Amsterdam, heeft het niet begrepen op De Swaans arrogante westers universalisme. Daarbij moet hij denken aan slavernij, holocaust en Zuid-Afrika. Bij de islam aan Al-Hallaj, Al-Ghazali, Ibn Arabi, Rumi. Het westers universalisme wordt blijkbaar gedragen door slavenhandelaars, Hitler en Verwoerd.

En de rassenwaan is ook al een uitvinding van het westers universalisme. Dit verschijnsel zou fungeren als vervanging voor de godsdienstige tradities, die tot aan de Verlichting ‘de eenheid van het menselijk ras waarborgden’.

Gelukkig bieden diverse islamitische landen heel aardig het hoofd aan de Verlichting. Het racisme krijgt er op die manier geen enkele kans.

Derde generatie

Af en toe knabbel ik op mijn roots. Ik steek dan mijn girootjes bij me en mijn strippenkaart en reis naar de binnenstad. De smalle straatjes van het Raspkwartier zijn een en al bedrijvigheid. Het is mooi weer en overal staan de deuren van de winkeltjes open. De cafeetjes en de buitenlandse eethuizen hebben hun stoelen buiten gezet, voor zover de ruimte het toelaat. Etensgeuren hangen tussen de geveltjes.

Het Raspkwartier is geen echt multiculturele samenleving. Het is een duur opgelapte volksbuurt die snel in de exotische spray is gezet. De geuren zullen misschien gauw weer verwaaien. De meeste restaurants zijn Grieks of Italiaans, net als in andere grote steden van Europa en met de samenstelling van de bevolking ter plaatse heeft dat weinig te maken. Het assortiment van spijzen omvat hier in elk geval meer dan de pizza, de shoarma en die twee of drie andere culinaire triomfen van het Verenigde Europa.

Een Blinisch restaurant is er niet in het Raspkwartier, maar wel een winkeltje met Blinische artikelen. Het is daarheen dat ik me begeef voor een kleine onderdompeling in mijn nationaal erfgoed.

Een jongedame in ruimgesneden tuinbroek staat achter de toonbank. 'Darde nez,' voeg ik haar toe, een wat plechtstatige variant van de Blinische volksgroet kiezend.

'Hoe zegt U? *Do you speak English?*'

Als ik het niet dacht. Zelfs onze eigen cultuur wordt verhandeld achter onze ruggen om. Ook hier trekt de witte meerderheid aan de touwtjes. Onzin! Het zit hem in het soort buurt. Al die boetiekjes, snuisterijenhandeltjes en eethuizen worden gedreven door autochtonen die even ondernemend als ontworteld zijn. Eerst een studie, dan de import van antiek uit Portugal, een wasserette, een boerderijtje in de Cevennen. Dat alles maakt hen tot boeiende gesprekspartners en dat is maar goed ook, want zij moeten de klanten van hun zojuist gevestigde bistro immers geruime tijd bezighouden voordat er weer één van de drie tafeltjes vrijkomt.

Bovendien, de Bliniërs deugen niet voor dit soort werk; dat is bekend. In het oude Blinië werd de handel overgelaten aan de Harmani's en de Zideni's, die daar meer verstand van hadden. Het was daar een echte multiculturele samenleving; misschien wel een plurale samenleving, waar de verschillende bevolkingsgroepen in eigen besloten gemeenschappen vertoefden. Het contact over en weer was beperkt, maar niet onhartelijk. Dat neemt niet weg dat de Harmani's bij de onlusten van zesentwintig vrijwel allen zijn omgekomen en de Zideni's zijn tijdens de Grote Ontvoogding het land uit gejaagd. Niets in Blinië herinnert tegenwoordig nog aan hun eertijdse participatie: geen monument, geen grafzerk, geen gebedshuis, geen pagina in de hedendaagse Blinische literatuur. Nee, sentimenteel zijn ze daar niet.

Een plurale samenleving kan tegen een stootje.

'What can I do for you, sir?' vraagt het meisje.

'Zijn er nog nieuwe platen binnengekomen?'

'U treft het. Kees is net met de bestel terug uit Blinië. Kees! Kom eens!'

Kees is nog bezig met uitladen. Ik mag helpen. Wat gemoedelijk toch allemaal. Ik mag ook zelf de grammofoon bedienen. En dan sta ik naar de nieuwste aanwinsten uit Blinië te luisteren.

Ik ben op teleurstelling voorbereid. Er wordt danig geknoeid met onze volksmuziek. Tijdens de dictatuur van Albin Ars werd de muziek dienstig gemaakt aan het regime. Uit die tijd hoor je alleen marsen en misschien een enkele kantorka over een snel gecreëerde volksheld. Deze muziek is ook niet best. Er wordt gespeeld op elektrische dandurs en de tapak is vervangen door een drumstel.

'Swingt lekker hè,' zegt het meisje.

'Ach, wat zal ik zeggen, het is recht toe, recht aan.'

'Je moet het zo zien,' zegt Kees, 'het zijn allemaal directe uitingen van de simpele volksziel, meest over liefde en dood.'

'Dit niet,' zeg ik, 'dit lied gaat ongeveer zo:'

*Wij zitten in de wegebouw
en steken de handen uit de mouw*

Op zaterdag komt onze poen,
maar in dit oord is niks te doen!
Hopsa, heisa, niks te doen!

‘Vrij vertaald natuurlijk, maar rijm, versmaat en strekking zoveel mogelijk bewaard.’

‘Geinig wel,’ zegt Kees, ‘zo, je hebt er verstand van.’

Ik zet de volgende plaat op en nog een. Steeds dezelfde ellende. De dictatuur van Albin Ars heeft plaatsgemaakt voor het democratisch geïnstalleerde regime van westerse instant-opwinding en elektronische gemakzucht.

Kees en zijn vriendin beginnen te gapen. ‘Nog één,’ besluit ik, ‘laatste kans.’ Dauti Pelker en zijn ensemble met zang van Agonia Azeri.

Een zwaar geruis zet in. Het brengt een vreemde spanning met zich mee. Kennelijk een kopie van 78-toeren. De ijle klanken van een sentere waaien door het winkeltje. Langzaam, aarzelend, metrumloos. Explorerend vanuit een voorzichtige propositie, territorium inlijvend, zich verder en verder wagens, verovert de muzikant zijn thema om daarna terug te keren naar zijn uitgangspunt, dat hij echter niet bereikt, maar steeds dichterbij omcirkelt. De spanning wordt opgevoerd. De haren rijzen me ten berge. Eindelijk, eindelijk. De terugkeer op het muzikale thuishonk wordt gemarkeerd door een roffel op de tapak, de melodie stokt, dandurs zetten in. Er is structuur en er is tempo. Het melodisch patroon ligt nu volkomen bloot, maar wel is er het raadsel van de maat. Weer stokt de muziek en daar is de zangeres, hoog, bijna schrill:

Mijn jeugd is snel verstreken
zij heeft me niet verzadigd
Het sneeuwt in de bergen
Amandelboom!
gebogen in de ijzige wind!
In het voorjaar zul je weer bloeien,
maar mijn jeugd keert nimmer terug.

De lenige stem pakt de slechts licht geornamenteerde melodie met speels gemak. De voordracht is geresigneerd, bijna terughoudend.

‘Een tikkeltje somber hè?’

De stem van Kees brengt me terug in de wereld. Maar ik kan hem niet van repliek dienen. Ik heb een brok in mijn keel. Zwijgend betaal ik en vlucht naar buiten. Een paar keer diep ademhalen en de tram in met mijn plastic zak.

Thuisgekomen zeg ik tegen Anneke:

‘Laten we dit jaar met vakantie naar Blinië gaan.’

‘Maar de kinderen willen niet zo lang in de auto, dat weet je toch.’

‘We zouden voor niks kunnen logeren.’

‘Bij je grootouders, met z’n allen in dat kleine huisje, driehonderd kilometer van zee?’

Ik trek mij terug in mijn kamer met mijn plaat en een fles en geraak in een donkere stemming. Waarom moet ik naar de Costa Weetikveel, net als iedereen? Ik ben niet zo maar iemand. Ik heb een cultureel thuisland, een identiteit!

Later, als Anneke op mijn deur klopt, ben ik enigszins beschonken, maar overigens ontnuchterd en gelouterd.

‘Ben je nog etnisch?’ vraagt ze. ‘Nou, voor mijn part gaan we naar Blinië. Met het vliegtuig.’

‘Ik hoef niet echt,’ zeg ik. ‘Blinië heeft zich aangesloten bij de Europopmarkt. Mijn identiteit zit in die plastic zak.’

Lachen (met K. Vyvary)

Hier zijn de nieuwe publicaties. Ik heb ze in twee stapeltjes verdeeld, een rechter en een linker:

<i>Voorrang geven. Inhoudelijke-, organisatorische- en procedurele invalshoeken ten aanzien van het onderwijsvoorrangsbeleid in de gemeentelijke kontekst</i>	<i>Etnische grappen: een uiting racisme? (scriptie)</i>
<i>Farida wordt vaardig: het bewustwordingsbeleidingsproces in het emancipatories bezig zijn met Marokkaanse vrouwen</i>	<i>'Schelden op immigranten' (artikel in Hollands Maandblad)</i>
	<i>Centrumdemocratisch beleid ter bescherming van het Nederlands staatsburgerschap (nota van Janmaats Centrumdemocraten)</i>

Welke kiest U lezer? Dat dacht ik wel, maar het valt me toch elke keer weer tegen! Het hoopvolle, bemoedigende, het positieve blijft liggen. De energieke en innoverende aanpak wordt versmaad ten gunste van ogenschijnlijke pikanteriën. Die sensatiezucht!

Ook uit oogpunt van satyrische mogelijkheden had de linkerstapel trouwens de voorkeur verdiend. Maar U beschikt! Daar gaat hij dan!

De scriptie van Jacques Koehler van de RU in Leiden over etnische grappen is een dooernstige. En zo hoort het ook! Een seksuologische verhandeling moet zich verre houden van pornografie en een beschouwing over humor dient niet de lachlust op te wekken. Met kookboeken ligt dat weer anders!

Pas op p. 36 van zijn rapport kondigt Koehler de eerste grap aan, aarzelend en niet dan na zich gedistantieerd te hebben van het genre in het algemeen en dit exemplaar in het bijzonder. Het liefst had hij waarschijnlijk ter bescherming van de onrijpe lezer de grap in het Latijn geciteerd.

Als ik er maar niet om moet lachen, denk ik. Het is met lachen net als met seks, om de parallel nog eens op te vatten. Je wordt vanuit een hinderlaag overvallen en voor je weet, is het te laat. Maar ik heb me voor niets ongerust gemaakt. De aangekondigde etnische grap stelt niks voor en dat geldt voor bijna alle volgende etnische grappen ook. Het is bijna een opluchting, zoals de kromme zinnen en de taalfouten in een antisemitische scheldbrief.

Deze grappen staan trouwens dicht bij de 'etnofaulismen' en scheldwoorden, waaraan F. Jansen in het *Hollands Maandblad* van september 1984 een artikel wijdt. Naar aanleiding van zijn uitvoerige en diepgaande schimpscheuten- en scheldwoordenschatstudie constateert hij dat de etnofaulismen hun humoristische en creatieve kant hebben.

'Ik heb al gezegd dat het schelden, zeker voor de (Zaanse) jongeren, een vorm van (taal)kunst is. Ze scheppen behagen in het verzinnen van de meest bizarre scheldwoorden. In hun cultuur wordt hoge prijs gesteld op gevatte woordvondsten, zoals in een andere sociale klasse het achteloos uitserveren van een vijfregelige volzin van een Homerisch vers (mits in correct Grieks) hoog gewaardeerd wordt.'

Jansen, waar kan ik met die andere klasse in aanraking komen? In mijn kring kunnen ze tegevoerdig geeneens geen Latijns meer! Overigens valt de creativiteit van de Zaanse jongeren me tegen. Veel verder dan ayatollah, stronthapper en koffieboon komen ze niet. Nee, dan mijn grootmoeder die uit Blinië kwam: 'Dat er een tramwagen uit je navel mag groeien!' heb ik haar eens horen roepen, en dat was nog maar bij geringe provocatie.

Terug naar Koehlers studie over de etnische grappen en hun maatschappelijke betekenis. Koehler geeft zich veel moeite om de schadelijkheid van dit soort humor aan te tonen. Deze grappen zijn volgens hem niet alleen een uiting van racisme, zij genereren dit ook. Hij haalt Allports begrip *linguistic precedence* van stal om aannemelijk te maken dat bij mensen van jongs af aan via humor en scheldwoorden cognities worden aangebracht. Nog voordat kinderen weten wat een Turk, een neger of een Belg is, weten ze dat deze termen staan voor minderwaardige categorieën.

‘Een Belg?’ hoor ik U vragen.

Jazeker, een Belg! Van de etnische grappen gaat namelijk 35% over Belgen. En wie komen op de tweede plaats? Zijn dat de Turken? Nee, dat zijn de Ethiopiërs. De Turken komen op de derde plaats met 26% en de Surinamers, joden en overigen moeten het samen met 12% doen. Die Belgen zitten me dwars. Ik wil best met Koehler meegaan als hij zegt, dat etnische grappen een vorm van agressie tegen minderheden zijn. Of er ook een propagandistische werking vanuit gaat, weet ik niet zo zeker. feministen huldigen een soortgelijke redenering. Pornografie zou uitnodigen tot verkrachting en andere ongewenste intimiteiten of op zijn minst de consument een verwrongen beeld van de vrouw inprenten. Ik geloof dat eigenlijk niet, maar laat anderen maar bewijzen dat ik daarin gelijk heb. Ik word moe als ik er alleen aan denk!

Maar ik dwaal af. Nog steeds zitten mij die Belgen dwars. Geen minderheid in de zin van het beleid, sinds 1830 geen oorlog mee gehad, alleen te zien op de Keukenhof in het seizoen. Koehler geeft geen verklaring. Ik moet er dus zelf achteraan.

Een inhoudsanalyse van 400 Belgenmoppen (voor hun medewerking zeg ik de treinreizigers van verleden week donderdag op het traject Vlaardingen-Amersfoort van harte dank) doet mij tot de volgende conclusie komen:

De Belgenmoppen vallen minder dan de grappen over Turken en negers, in de etnisch-agressieve categorie. Zij moeten het meer hebben van hun absurditeit, zoals de moppen over sprekende paarden en die over olifanten en muizen. In plaats van over etnofaulismen zou men hier beter over etnofaunismen kunnen spreken. Overigens is het gemakkelijksgehalte van de Belgenmoppen hoger dan dat van de grappen over andere groepen, juist omdat de agressieve component hier goeddeels ontbreekt. De Belgenmoppen voorzien slechts in een universele (dus los van maatschappelijke omstandigheden voorkomende), infantiele behoefte van mensen om zich aan de wetten van de logica (en de daaraan verbonden noodzaak van geestelijke inspanning) te onttrekken. Dat stelt hogere

eisen aan de komische techniek.

De brochure van Vierling over Centrumdemocratisch beleid is niet een studie over de humor, maar zelf een humoristisch geschrift. Hij valt daarmee enigszins buiten het kader, maar toch wil ik er iets van zeggen. De brochure kenmerkt zich door een virtuoos gebruik van de bekende komische technieken. Alles bewijst dat hier een vakman aan het woord is. Vooral de passages over 'polygene fenotypen die niet voor selectie vatbaar zijn, omdat de frequentie van de afwijkende fenotypen zo weinig informatie oplevert over het genoom van bevolkingsgroepen' en over de 15% Rijksvoorkeursregeling voor Nederlanders die wonen naast luidruchtige alloculturele voorzieningen, vormen kostelijk parodistisch materiaal. Heel smaakvol en verzorgd uitgegeven! Een must voor de liefhebber!

Ambtelijk debuut

De vergadering duurde al geruime tijd. Het kostte niemand van de aanwezigen een cent om te blijven zitten. Het woord was ook gratis. Men verviel in herhalingen.

Voor mij als notulist was het wel gemakkelijk. In het begin had ik de discussie op de voet gevolgd. Het was de eerste vergadering die mij in mijn nieuwe baan was toevertrouwd en ik zou hem perfect notuleren. Eens laten zien dat je zoiets wel aan mij kon toevertrouwen. Ze hadden met Vyvary heus geen miskoop in huis gehaald. Maar nu na de lunch nam ik er mijn gemak van. Het was mijn slaperige uurtje.

De heer Paloma was nog steeds aan het woord. ‘...is tegen onderzoek,’ noteerde ik nog, ‘...wil eindelijk actie,’ ‘wil meer zwart onderzoek...’

Ik zag dat Engeliën, die mij voor deze belangrijke vergadering als assistent-notuliste was toegevoegd, ijverig voortpende en liet mij verder terugzakken. Kwam de koffie nu maar! Had wel leuk figuurtje, die koffiejuffrouw, zeker voor een departement. Bij het bedrijfsleven zijn ze in dat opzicht in het algemeen beter af. Maar ja, daar stonden nadelen tegenover. Ik had het er in elk geval niet lang volgehouden. Dit keer zou het beter gaan. Ik had het Anneke beloofd. Op zijn minst twee jaar. Geen ruzie zoeken. Aardig zijn en alles oppakken wat ze mij toeschoven.

‘...inspraak is fopspeen...’, schreef ik intussen.

Nou, het zou best lukken hoor. Ik was er nu twee weken. De portier kende mij al; mijn collega’s haalden mij op voor de lunch. Volgende week zou er een schuifje komen met ‘Drs. K. Vyvary’ erop, dat in het lege gleufje op de deurpost gestoken kon worden.

Alleen Engeliën bleef stroef. Ze keek me niet meer aan dan strikt nodig was, tracteerde nooit op koffie en sloeg zelfs mijn planten nadrukkelijk over als zij met haar gietertje rondging. Een beetje vervelend als je een kamer moet delen.

‘...samenleving racistisch gestructureerd...’ schreef ik.

Ah, daar was de koffie. Jammer, niet dezelfde juffrouw als van de ochtend. Van koffie kan je zeggen wat je wilt. Het is ongezond, het smaakt erbarmelijk, zeker op een departement en het schijnt niet eens te helpen tegen dronkenschap, maar ik word er wel altijd klaarwakker van. Mijn hart gaat bonzen, het zweet breekt mij uit en al gauw moet ik naar de wc.

De heer Paloma hernam het woord. ‘U zegt, U wilt de achterstand van de minderheden meten langs een geoperationaliseerd referentiekader. Ik zeg: dat is niet opportuun. Wat wij nodig hebben, is maatschappelijke kansen en de doorbreking van racistische structuren en niet de zoveelste witte onderzoeker die onze achterstand komt meten. U zou eens moeten lezen, voorzitter, van Ik Ali in Duitsland. Wij weten allemaal dat het hier geen haar beter is. Ik beveel dat boek dringend aan!’

‘Maar Günter Wallraff, is dat eigenlijk niet één van die witte onderzoekers?’

Met schrik stel ik vast dat dit mijn eigen stem is. De opmerking kaatst wat tussen de wanden en blijft dan in de ruimte hangen.

De voorzitter, tevens het hoofd van onze afdeling doorbreekt de pijnlijke stilte.

‘Mijne heren, ik begrijp Uw verlangen naar actie. Sterker, ik deel zelfs dat verlangen en juist daarom ben ik overtuigd van de noodzaak van een pakket van maatregelen dat...’

Waarom moest ik zo nodig mijn stem laten horen, vraag ik mij af. Wat heb ik daar nu aan. Nu zal het misschien maanden kosten voor ik een reputatie van degelijkheid en bescheidenheid heb opgebouwd. Voorlopig ben ik iemand die zijn plaats niet kent. Ik voel een por in mijn ribben.

‘Zeg!’ sist Engelen naast mij, ‘je mag als notulist niet meepraten!’

Ik knik sprakeloos. Was het nu nog maar een belangrijke opmerking geweest. Een noodzakelijke toelichting, wat parate kennis of wat snelle

cijfers! Maar zo'n wijsneuzigheid!

'...is onderzoek slechts gerechtvaardigd en zal het slechts worden doorgevoerd in zoverre als zij de genoemde beleidsdoelstellingen naderbij brengt. Wij willen immers een samenleving die evenrediger en toegankelijker is en waar de sociale goederen ook voor de minderheden beschikbaar zijn.'

'Wij niet nodig sociale goederen,' zegt de heer Hamdaoui, 'wij nodig werk! Missgkien kwart van Marokkanen of 30% werkloos.'

'43%!' roep ik. Het is mij weer ontsnapt.

De chef werpt een koele blik in mijn richting. 'Ik ken het cijfer van de heer Vyvary niet,' zegt hij, 'maar als dat cijfer klopt, dan wettigt dat eens te meer de voortzetting van ons project. Met sociale goederen wil ik overigens aanduiden niet alleen arbeid, maar wat wij hier wel de drie W's noemen, te weten: weten, werken en wonen. Het gaat om participatie over een breed front van maatschappelijk ingeschakeld zijn. Wij mikken op een optimaal gebruik van algemene voorzieningen door alle ingezetenen, in het bijzonder de minderheden, met als initiële aanloopstap in eerste instantie nog de later fasegewijs af te bouwen specifiek gerichte projecten, zoals...'

'Jouw Kans,' vult de afgevaardigde van Onderwijs in.

'Farida wordt Vaardig,' roept haar collega van Welzijn.

'De Multicriminele Samenleving!'

'Grote Woningen!'

'Extended Family Therapy!'

Van alle kanten komen bijdragen. De voorzitter knikt goedkeurend de kring rond. 'En dat alles nog los van de hele gigantische operatie van de

Gemeentelijke en Gewestelijke Probleem-Decumulatie!

‘Inspraak, participatie, voorzieningen, projecten, ggoed,’ zegt de heer Hamdaoui. ‘Maar ook werk nodig. Leven is niet alleen sjpelletje!’

‘De heer Hamdaoui plaatst het accent wat anders, misschien ook wel wat eenzijdiger, maar ik zou toch niet zeggen, dat zijn visie en de mijne haaks op elkaar hoeven te staan. Ik wil nu een volgend punt...’

‘Niet haks!’ interrumpeert de heer Hamdaoui. ‘Haks is rechte hoek, is neggentig ggraden. Voorzitter en ik teggen elkaar, zoals trekken aan touw; is 180 ggraden!’

En toen heb ik geapplaudiseerd en nu is het de vraag of ik mijn proeftijd bij het departement zal overleven. Er gaan geruchten dat van mijn diensten zal worden afgezien. Ook circuleert het bericht dat ik voor halve dagen mag blijven, omdat ik halfetnisch ben. Het echter niet uitgesloten dat ik full-time word gehandhaafd, waarbij ik dan, na een herstructurering van de afdeling, onder Engelen kom te werken. Wij houden dan dezelfde kamer.

De pluritis breekt uit

Als de boodschappen zijn gedaan en ik ben het huis doorgeweest met mijn rolmaat voor de komende verbouwing en er is geen bezoek en ik heb niet te veel gedronken en er is niets op de tv, dan doe ik research! Op mijn kamertje!

Soms denk ik dan wel eens, dat de huidige stand van de sociale wetenschap ook de definitieve is en dat eigenlijk al lange tijd geweest is ook, maar dat is een zwartgallige gedachte, die het verdient snel verdreven te worden. En dan ben ik er weer trots op dat ik een droppeltje mag zijn, een van de ontelbare, die deze tak van wetenschap behoeft, om van een jonge loot, in de nog ongebooren generaties na mij, uit te groeien tot een machtige woudreus. En ook realiseer ik me dat ik te zelfder tijd een klein schakeltje ben, ergens diep in die gigantische welgeoliede machinerie die primordiale nieuwsgierigheid en intuïtieve verontrusting omzet in beleidsrelevante onderzoeksresultaten tot kansverhoging van de etnische medemens. Het feit dat in mijn computer op de kop af drie miljoen maal zoveel intelligentie ligt opgeslagen als in de producten die ik eraan ontlok, deert mij vervolgens in het minst niet.

Per dag verschijnen gemiddeld vier rapporten en artikelen over etnische minderheden in Nederland en die lees ik allemaal, want ik wil een beetje op de hoogte blijven. Het zijn verschillende soorten publicaties. Zo heb je nogal wat rapporten met veel tabellen die allemaal in woorden worden naverteld. Die vind ik saai! Dan zijn er verslagen van diepte-interviews. Die lees ik graag, omdat de onderzoeker niet tussen de lezer en de levende werkelijkheid in staat. Dan zijn er de zwartboeken over hedendaagse slavernij, neokolonialisme en alledaags racisme en die lezen lekker weg, vooral als de wetenschappelijke verantwoording een beetje summier wordt gehouden. Minder heb ik het begrepen op de verhandelingen van de linguïsten over discursieve analyse en zo. Allemaal Franse en Engelse citaten, afgewisseld met gallicismen en anglicismen en wat Nederlandse voorzetsels en voegwoorden. Het zwakke punt bij de linguïsten is eigenlijk de taal. Tenslotte zijn er de beleidsnota's. Niet de dikste

documenten, maar toch een hoge stapel. Ze beginnen meestal zo: ‘Sinds enige tijd is Nederland een multiculturele samenleving.’ Het doet me denken aan mijn studie in Assoean waar ik veel rapporten las die begonnen met: ‘In de Naam van Allah, de Barmhartige...’ Je weet niet waar de schrijver uitkomt, maar wel dat hij zich op het rechte pad bevindt!

‘Sinds enige tijd is Nederland een multiculturele samenleving.’ Er schuilt blijdschap en trots in die boodschap. Trots, omdat wij het eindelijk zover geschopt hebben en nu een volwassen natie zijn! Blijdschap, omdat er veel beleid aan zit, aan zo’n multiculturele samenleving! Er is ook nog een ondertoon van zelfverteering, omdat wij ons met het gebruik van de term zo inschikkelijk tonen en misschien ligt er zelfs nog een zweem van exotische romantiek over die multiculturele samenleving, een verwijzing naar het bonte gewemel van de markt en de kruidige geuren en de islamitische feestdagen in onze nieuwe zakagenda’s. Hebben ze in de ons omringende landen eigenlijk ook de multiculturele samenleving? Ik weet het niet eens. Professor Entzinger, nu we U toch in het forum hebben, wilt U deze vraag misschien voor Uw rekening nemen!

Ik wil niet verhullen dat ik eerst niet heb meegedaan met de multiculturele samenleving. Een kwestie van ongelooft! Zelfs de Antilliaanse omroepster en de Leidse muezzin konden mij niet overtuigen. Toen een nieuwe vorm van catechisatie op onze scholen ingang vond onder de naam intercultureel onderwijs, voegde zich bij ongelooft aan het verschijnsel ook nog verzet tegen het idee.

Maar ik ben omgegaan toen ik onlangs een artikel van professor J.A.A. van Doorn las: ‘Het miskende pluralisme’.¹ Het gaat over de wijze waarop de sociale wetenschap zich door de tijden heen heeft beziggehouden met het verschijnsel etnische verscheidenheid. Van Doorn laat zien dat ik niet de enige ben die heeft gedwaald. Ook mijn grote voorgangers dachten destijds te leven in een moderne, universalistisch opgezette maatschappij, waarin etniciteit als bron van groepsvorming steeds minder belangrijk werd. Aan de hand van welgekozen citaten laat Van Doorn

¹ In: *Etnische minderheden, wetenschap en beleid* (1985). Meppel en Amsterdam: Boom.

zien hoe de dominerende positivistische stromingen in de sociologie de etnische verschillen binnen maatschappijen hebben gebagatelliseerd. Hij laat ook zien, dat etnische diversiteit (Van Doorn spreekt van pluralisme) in werkelijkheid meestal buitengewoon virulent is, getuige de Molukse treinkapingen, de Noordierse twist, de strijd in Libanon, het Cyriotische conflict, de oorlog tussen Irak en Iran (hoort die laatste wel in het rijtje thuis?) en enkele twintigste-eeuwse genocides. En als hij aldus heeft geconstateerd, dat het pluralisme een levensgrote realiteit is, slikt hij het ook als studie-object, kokhalzend, maar ferm, omdat het goed is voor zijn wetenschappelijke gezondheid.

En daarom doe ik nu ook mee met de multiculturele samenleving. Het wollige schoothondje dat mij eerst werd voorgehouden, heb ik niet serieus kunnen nemen, maar met het grommende monster van Van Doorn neem ik liever geen risico. Ik wens U verder een plezierig verblijf en aangename studie-uren in een samenleving die 'een grotere kans heeft op het bestaan van collectieve tegenstellingen en mogelijk op venijnige conflicten'!

Rotterdamse clusterpudding: Mengen en roeren aan de Maas

Ik heb besloten dit cursiefje te verwetenschappelijken. Als ik daarin slaag – heeft de redactie beloofd – mogen de lettertjes rechttop. Het nu volgende exposé over het eertijdse Rotterdamse spreidingsbeleid verwijdert zich te dien einde van de gemakzuchtige badinage die zo kenmerkend was voor deze rubriek. Bovendien gaat het stuk twee voetnoten bevatten, die verwijzen naar een achter de tekst opgenomen bibliografie, alfabetisch op schrijver en daarbinnen op jaar van uitgave. Ik heb er ook aan gedacht een tabel op te nemen, maar dan houd ik voor mijn promotie niets over!

Het is al meer dan vijfjaar geleden dat de gemeente Rotterdam door het hele land onder vuur werd genomen om haar idee de etnische minderheidsbevolking wat meer te gaan spreiden. Alleen de autochtonen in de concentratiewijken van minderheden zagen er wat in als je dat tenminste zonder volksraadpleging kunt vaststellen. De feiten zijn in een vorig nummer van dit blad al gememoreerd. Ik vat de zaak nog eens summier samen.

Al in 1972 wilde Rotterdam zijn migranten gaan spreiden en daartoe een wijziging in de Woonruimteverordening aanbrengen. In de Raad van State werd dit beleid geaborteerd. In 1980 deed Rotterdam een nieuwe poging, nu niet meer via juridische kunstgrepen, maar door middel van ambtelijke intentieverklaringen. In enkele nota's werd aangekondigd, dat de Gemeente de toegang van minderheden tot de concentratiewijken ging beperken en de vestiging van deze groepen buiten de concentratiewijken zou gaan bevorderen. Over de middelen verschaftte zij slechts gedeeltelijke helderheid. Vestiging buiten de concentratiewijken zou worden gestimuleerd door een geforceerde verhoging van het aanbod aldaar, waarbij de woningcorporaties een sportieve rol kregen toebedeeld. Hoe de toegang tot reeds bestaande concentratiewijken af te knijpen, werd niet erg duidelijk gemaakt. De stadsvernieuwing zou daarbij in elk geval belangrijk zijn.

Tegenstanders te over! Het beleid zou discriminatoir zijn. De buitenlanders zouden als zondebokken worden gebruikt voor de sociale wantoestanden in Rotterdam. De plannen zouden een electorale stunt zijn van de PvdA, om haar aanhang onder de autochtone bevolking van de oude wijken uit te breiden.

Deze oppositie leek mij indertijd ten minste zo verdacht als het beleid waartegen zij zich keerde. De welzijnsorganisaties van buitenlanders waren behalve tegen de discriminatie ook vóór het bijeenhouden van hun kudde zondebokken. Sociologen en geografen beweerden op grond van krakkemikkig onderzoek, of geheel daarzonder, dat concentraties van minderheidsbevolking niet erg zijn en dat noch de autochtonen, noch de minderheden daar last van hoeven te hebben; verder dat inter-ethnische tegenstellingen niet bestaan of hooguit een door het Kapitaal geënsceeneerd schijnconflict vertegenwoordigen. De Gemeente zou de totale bevolking van de oude wijken tegelijk uit de misère moeten helpen, bijvoorbeeld door heel Crooswijk te evacueren of juist door alle gedepriveerden aldaar het welzijn ter plaatse te verschaffen. Er werd in ernst gesuggereerd dat de Gemeente Rotterdam iedereen aan werk en een goede woning moet helpen. Nee, zelf stond ik eerder aan de kant van de gemeentelijke technocraten, zij het dat ik de bundeling van het spreidingsobject in mono-ethnische kluitjes wat overijverig vond.¹ En nog denk ik wel eens: als die beleidvoerders hun zin hadden gekregen, had menig zondebok vandaag een prettig hok.

Mijn stoffige dossiers nog eens doorbladerend, moet ik toegeven, dat de welzijnsorganisaties toch gelijk hadden met hun protest tegen de gemeentelijke plannen en met hun kort geding daartegen. Het spreidingsbeleid was naar zijn principes en naar zijn formulering discriminatoir. Dat de Rotterdamse bestuurders het goed meenden en het proces bovendien wonnen, doet aan het moreel gelijk van de eiseressen niets af. Hun juridisch gelijk hadden zij ook nog wel eens gekregen, als Rotterdam niet zelf was teruggekrabbeld. De voortvarende aankondigingen over de spreiding verstomden tot wat ambtelijk gemompel en van de Commissie Spreiding heb ik nooit meer iets gehoord. De laatste Nota die ik uit Rotterdam binnen kreeg, zwijgt over concentratie en spreiding

¹ K. Vyvary. Vorige column, zo ongeveer halverwege.

in alle talen.² De regering heeft intussen beweerd noch met gedwongen concentratie, noch met gedwongen spreiding gelukkig te zijn. Erg veel schieten we daarmee niet op. Voor gedwongen concentratie is geen zinnig mens. Het gaat om de afweging tussen een geforceerde spreiding of de zaken op hun beloop laten. Als het eerste niet mag, dan zullen we genoeg nemen met het tweede en hopen op een betere toekomst.

2. Gemeente Rotterdam. Minderhedenbeleid in een *gewijzigde* situatie (concept van augustus 1985).

Over vrouwen en meisjes

De seksuele lust is een destructieve kracht die mensen regelmatig in het verkeerde gezelschap brengt, tijdens vergaderingen of andere wetenschappelijke bezigheden gedachtenvlucht veroorzaakt, weinig huwelijken redt en er veel vernielt, en los van dat alles zorgt voor bizarre onderbrekingen in het intermenselijk contact. Het lustobject is in verschillende culturen dan ook meer of minder radicaal verbannen naar het bordeel en de zwaar gebarricadeerde echtelijke slaapkamer. Er wordt over deze oplossing bij ons in het westen nog wel eens laatdunkend gedaan. In onze ogen grenst de bewaking van de vrouw daar aan paranoia en gaat zij gepaard met een ernstige beknotting, zo geen ontkenning van de menselijke ontplooiingsmogelijkheden waarover, naar wij intussen weten, de vrouw beschikt. Maar uit oogpunt van *tension management* en systeembeheersing? Alle eer! Trouwens: alle culturen zijn fundamenteel gelijkwaardig.

En bij ons heerst verwarring. Je moet zelf maar zien waar je (als man tenminste; voor vrouwen schijnt het probleem zich niet op deze wijze voor te doen) je rol wilt vinden op het continuüm tussen billenknipper en ijzeren Hein. Het risico is geheel voor de consument zelf. Het probleem was tot voor kort niet eens bespreekbaar, maar nu is het ministerie eindelijk gekomen met een stuk voorlichting. Wij hebben allemaal een affiche gehad waarop het vrouwelijk lichaam (in cartoonvorm naar de nieuwste ambtelijke voorlichtingstrend) door stippellijnen in porties is verdeeld, die dan weer gearceerd zijn naar de graad van het aanrakings-taboe dat deze onderdelen treft. 'Vrouwen op kantoor? De spelregels!' staat erboven. Bij mijn collega's heeft de affiche een eindeloze stroom van zouteloze grappen ontketend. Verder is er een paradoxaal effect opgetreden bij de meest timide medewerkers die ineens beseften dat zij in hun gebruikelijke omgangsvormen de in de affiche toegestane limieten op geen stukken na hadden bereikt.

Deze inleiding is trouwens wel een illustratie van de destructieve en debiliserende invloed van de lust op wat een zaakbetrokken en welover-

wogen essay had moeten worden over de sociale positie van vrouwen en meisjes; van etnische vrouwen en meisjes dan wel te verstaan! De redactie houdt mij nauwlettend in de gaten. Ik mag niet meer buiten de thematiek van dit tijdschrift treden en de lezers ook niet meer lastigvallen met persoonlijke ontboezemingen.

Welnu! Over de positie van etnische vrouwen en meisjes is veelvuldig en bij gelegenheid helder gerapporteerd. Mijn indruk was dan ook vrij snel gevestigd. Wat mij eerst opviel, was dat er juist inzake vrouwen en meisjes heel grote verschillen bestaan tussen de etnische groepen onderling. Dat komt door hun verschillende culturen. De verschillen tussen bijvoorbeeld Antillianen en Marokkanen zijn in dit opzicht sprekender dan de overeenkomst tussen beide groepen.

Verder wordt de positie van etnische vrouwen en meisjes vaak omschreven als één van tweevoudige deprivatie. Als vrouw hebben zij een ondergeschikte positie in hun etnische groep en als leden van een etnische minderheid zijn zij nogmaals ondergeschikt aan de autochtonen. Daar valt evenwel op af te dingen. Min maal min is zelfs in de sociale wetenschap wel eens plus. Turkse en Marokkaanse vrouwen kunnen, juist vanwege hun ondergeschikte positie in eigen kring rekenen op een zekere sympathie in de bredere, emancipatiegezinde samenleving. Zij kunnen gebruik maken van kansen die zij krijgen in het Nederlandse onderwijs en doordat zij minder afleiding en vertier hebben dan hun mannelijke groepsgenoten willen zij zich op school nog wel eens beter ontplooiën.

Veel rapporten zijn betrokken op de positieverbetering van allochtone vrouwen. Die zijn zo gemakkelijk niet samen te vatten. Ik zou er niet graag tentamen in moeten doen. Ik zou me manhaftig weren, dat wel! Ik zou strooien met kleinschalige werkplaatsjes, fijnmazige netwerkjes, lokale steunpunten, bewustwordingsbegeleidingsprocessen, provisorische samenwerkingsverbanden en overlappende platformen. Maar het is moeilijk de structuren en activiteiten werkelijk in kaart te brengen: de vluchtige vlechtwerken met hun diffuse (dat wil zeggen de mens omvattende) rolrelaties, waarin zakelijkheid, doelmatigheid en instrumentalisme het nog niet gewonnen hebben van het affect, de emotie,

het gevoel, het sentiment, de persoonlijke behoefte, het expressieve. Het emancipatorisch bezig-zijn is geen tussendoortje voor de lege uurtjes.

Waarom eenvoudig?

Tussen de kort levende, voor niemand bedoelde, onbegrijpelijke, energie verslindende, voorlichting vretende overheidsregelingen die in deze tijd van afslanking, bezuiniging, deregulering en privatisering, steeds weer de gedrochtelijke kleine kop opsteken, bevindt zich een enkele keer een product van het gezonde verstand, ja, zelfs een schepping waarin dit kenmerk zich op elegante wijze verenigd weet met bureaucratisch vernuft, voorstellingsvermogen en christelijke deugd, eigenschappen die anders pas bovenkomen na de ambtelijke werktijd. Een parel in de slijmvelden van de monsterschelp!

U zult begrijpen dat ik doel op de experimentele remigratieregeling voor Turken, Marokkanen en enkele andere nationaliteiten. Duizenden Turken en Marokkanen hebben, ondanks de werkgelegenheidsplannen, de zegeningen van de volwasseneneducatie en de inspanningen van het minderhedenbeleid geen andere band met Nederland dan een financiële en geen andere betekenisvolle relatie alhier dan die met de Sociale Dienst van hun woonplaats. Nederland is voor hen niet meer dan een bijstandsadres; een adres dat zij niet kunnen wijzigen op straffe van het verlies van de uitkering. Sinds anderhalf jaar echter bestaat voor degenen die 55 jaar of ouder zijn de mogelijkheid om terug te gaan naar het herkomstland met een permanente toelage die weliswaar op een wat lager niveau ligt dan de oorspronkelijke, maar die daarginder toch een redelijk bestaansmiddel oplevert. Ik zei het al: een goede regeling! De Turken en Marokkanen gaan er op vooruit, want zij hoeven niet, ter wille van de abstracte beginselen van onze sociale zekerheid, nog eens tien jaar lang hier aan hun AOW-pensioen te bouwen en al die tijd pidgin-Nederlands te spreken. Nederland profiteert ook, want de nieuwe uitkering is lager dan de oude.

Misschien stel ik het wat te rozig voor. Er zitten wel enige haken en ogen aan de regeling. Het gebruik is voor eens en altijd. Eenmaal geremigreerd, blijft geremigreerd. Voor de werkloze kostwinner en zijn vrouw is dat waarschijnlijk niet zo'n punt. Maar voor de kinderen? Die moeten ook mee terug, terwijl zij misschien net een beetje geworteld zijn. Alleen vanaf een bepaalde leeftijd kunnen zij hier blijven, maar zij

zijn dan wel min of meer duurzaam van hun ouders gescheiden. Moet er niet een spijtoptie komen voor remigrerende kinderen? Dat zou de regeling nog mooier maken!

U denkt natuurlijk: makkelijke manier om een column te vullen; hij vertelt gewoon een subsidieregeling na. En zo is het! En aangezien ik alle Kamerstukken lees, heb ik nog stof genoeg. Maar daar gaat het nu niet om. Degenen voor wie de regeling bedoeld is, zijn minder goed geïnformeerd. Die zijn niet geabonneerd op de *Staatscourant* en moeten het dus hebben van de Voorlichting.

Ik lanceer het volgende voorlichtingsplan:

De doelgroep. 'Behorend tot één van de volgende nationaliteiten, tussen de 55 en 65 jaar en tenminste zes maanden een uitkering krachtens de ww, de wv of de rww ontvangend.' Deponeer in verschillende talen gestelde aanvraagformulieren en toelichtende brochures bij gewestelijke arbeidsbureaus en gemeentelijke bijstandskolven. Toon ze en reik ze desgewenst uit aan de leden van de doelgroep (een iets ruimer publiek mag ook), als die voor hun routinebezoek langskomen. Stel bij vijf of zes van de belangrijkste sociale diensten een spreekuur met invulhulp in en schakel daarbij een Turks of Arabisch sprekende medewerker van de Dienst, dan wel een tolk in. Klaar is Kees.

Maar wie ben ik? Ik heb niet eens een voorlichtingsdiploma. Aan voorlichting zit heus wel meer vast dan alleen maar informatieverstrekking! Het attenderen van iemand op het bestaan van een regeling zou wel eens kunnen betekenen dat hij overweegt om er gebruik van te maken. De voorlichting zou op die manier een 'wervend' karakter gaan dragen en waar ben je dan als voorlichter mee bezig? Er zijn misschien Turken en Marokkanen die na remigratie niet gelukkig worden. Met die verantwoordelijkheid blijf je dan als voorlichter rondtoren. Wat erger is: er zijn organisaties van buitenlanders die vinden dat de uitkering een oprotpremie is en dat de remigranten renegaten zijn en die mag je niet voor het hoofd stoten. En er zijn Nederlandse beleidsambtenaren die hart en ziel nu eenmaal gelegd hebben in de verzorging en emancipatie van minderheden hier te lande en die vinden het niet prettig als een deel van het publiek midden onder de voorstelling naar de uitgang stommelt. Misschien is het wel beter als de voorlichter de formulieren en de brochures onder zijn bed verstopt en zichzelf erin; beter dan dat

hij in de buitenwereld van de ene zere teen op de andere springt. Er zijn trouwens Nederlanders die het vertrek van elke vreemdeling, hoe dan ook, toejuichen en die mag je, ook met de beste bedoelingen, niet in de kaart spelen.

De regeling bestaat dus, maar het is aan de potentiële cliënt zelf om daarachter te komen en de voorlichter tot voorlichting te bewegen. Hoe geef je een dergelijk principe organisatorisch gestalte? Het zou verleidelijk zijn om in geen enkel stuk van het onderwerp voorlichting te reppen, maar voor een dergelijke gemakzuchtige oplossing heeft de regering niet gekozen. Zij heeft in plaats daarvan besloten de voorlichting over haar eigen regeling op te dragen aan het Particulier Initiatief. Er is reeds een Stichting van de grond gekomen, waarin vele maatschappelijke lichamen, met en zonder zere tenen, vertegenwoordigd zijn: werkgevers, werknemers, belangenbehartigers, zelforganisaties en ook Ministeries en die gaat de voorlichting voor haar rekening nemen. Het is een vernuftige oplossing, passend in onze nationale traditie en oerdemocratisch. Ook mensen die niets te maken hebben met het onderwerp krijgen inspraak.

‘Ha, die Orhan, kom erbij zitten!’

‘Sorry, ik moet naar huis!’

‘Doe niet zo flauw! Je vrouw houdt het eten heus wel warm!’

‘Nee, ik bedoel echt naar huis, terug naar mijn dorp. Ik moet nog pakken!’

‘Je meent het! Kerel, waar moet je dan van leven?’

‘De Nederlandse regering zal voor mij zorgen. Ik ga experimenteel remigreren.’

‘Het bestaat dus echt! Hoe heb je het voor elkaar gekregen?’

‘Ik ben naar de moskee gegaan. De oude Hüseyin heeft mij gematst.’

‘Wat heb je betaald?’

‘Voor het formulier 200 gulden; voor het invullen nog eens 300. Wat vinden jullie?’

‘Redelijk, alleszins redelijk! Je kunt tevreden zijn. Goede reis! Schrijf nog eens!’

Dilemma's

Dit is mijn tiende column in *Migrantenstudies* en ik had deze jubileumaflevering luister willen bijzetten door, in alle bescheidenheid, eens grondig in te gaan op de gedachtenwereld achter de columns, op mijn motieven, op het hele procedé met behulp waarvan ik tot mijn bijzondere effecten geraak... Een terugblik ook, het verslag van een rijpingsproces. Mijn gedachten glijden naar die eerste keer, nu eindeloos ver lijkend, dat ik de burelen van *Migrantenstudies* betrad en de voltallige redactie van het tijdschrift schroomvallig tegemoet trad. Zou de taak die ik op mij ging nemen niet te zwaar blijken? En ik herinner me mijn eerste bijdrage... een ruw, schetsmatig, werkstuk, bij wijlen naïef aandoend, hoewel... Ter gelegenheid van mijn vijfde column wilde ik trouwens ook al iets speciaals doen, maar de redactie heeft mij toen teruggefloten. Het tijdschrift had al een nummer uitgebracht voordat mijn medewerking een aanvang nam... er was dus geen sprake van een lustrum... Ik moest niet uit de pas gaan lopen... Ik moest gewoon over minderhedenonderzoek schrijven en liefst een beetje kernachtig of anders gewoon kort!

Ik doe maar geen nieuwe poging en mijn meta-column moet nog maar een aflevering of vijftien wachten. Maar ik kies mijn onderwerp toch stiekem wat breder en ga niet schrijven over het onderwijsvoorranggebiedenbeleid waar altijd veel belangstelling voor bestaat, of over de coördinatie van het minderhedenbeleid op gemeentelijk niveau waar ook veel vraag naar is, maar over morele dilemma's in de wereld van het minderhedenbeleid.

En die beschouwing zal ik dan eerst weer kort inleiden:

Ik ken iemand die altijd aarzelt. Hij is zichzelf daarvan bewust en op zijn werkkamer, boven zijn bureau, prijkt een tekst: *The decision is 'may be', and that's final!* Er is trouwens weinig waarover hij te beslissen heeft. Dat soort recht verspeel je na een leven van aarzeling.

Gelukkig ben ikzelf uit ander hout gesneden. Opererend vanuit de zekerheid dat alles zich, met of zonder mijn tussenkomst, naar zijn

ellendig einde sleept, maak ik van de besluitvorming geen punt. De dobbelsteen is mijn voornaamste hulpmiddel, ook in het wetenschappelijk bedrijf. Desondanks stuit ik in de wereld van het minderhedenbeleid op problemen waarvoor ik geen oplossing heb of waarvoor geen van de oplossingen mij bevredigt. Dilemma's dus! Verscheidene daarvan! Ik zal ze nummeren. Dan houden wij greep op de zaak.

1. Ik ben voor een restrictief toelatingsbeleid. Elke andere oplossing lijkt mij zelfvernietigend. Maar als ik in de krant lees dat een vreemdeling, na een zorgvuldige en uiteraard deskundige afweging van zijn risico tegen ons landsbelang, wordt teruggestuurd naar een land waarin een flink deel van de bevolking een dagtaak vindt in het martelen en treiteren van de rest, heb ik weer even mijn bekomst van Justitie.

2. De maatschappij kan mij niet toegankelijk genoeg zijn. Ik ben voor een goede etnische mix in alle échelons. Ook op het ambtelijk tapijt! In onze door de overheid verschaft kantoren met hun gratis verwarming, verlichting en telefoon (en nog geld thuisgestuurd ook), moet het een bont gewemel zijn. Maar tegen sollicitatiecommissies die 'na ampele overwegingen op basis van alle in de situatie relevant geachte criteria' tenslotte de functie vergeven aan iemand wiens voornaamste verdienste het juiste geboorteland is, heb ik bezwaar. Ik zeg U dat ik in zo'n commissie niet zou willen zitten, en mocht ik er ooit argeloos in belanden, dan zou ik mij tijdig terugtrekken. Zo, dat zal de schrik er in jagen!

3. Wij verzuipen in het minderhedenonderzoek en ik moet alle vragers en aanbieders van dit soort onderzoek, in het belang van de welvaart der natie, verzoeken hun activiteiten op deze markt te staken. Nochtans ben ik full-time geëngageerd door migrantenstudies.

4. Waar zijn ze zo blij met de multiculturele samenleving? Waar leiden ze zo graag de minderheden in eigen taal en cultuur op? Waar maakt het 'ben ik van Duytschen bloed' zo grif plaats voor het 'leuk dat we niet allemaal hetzelfde zijn'? Juist, dat is op onze eigen halfzachte bodem. Maar op deze bodem gedijen ook de beste sociale zekerheid, het vriendelijkste strafrecht, de aardigste gevangnissen en de netste kranten ter wereld.

De tweede reeks verschijnselen heeft waarschijnlijk te maken met de eerste; vormt daartoe misschien wel de voorwaarde. Mij verdiepend in een nota over het intercultureel onderwijs kom ik de volgende passage tegen en ik weet niet of ik moet lachen of huilen. Het gaat om subdoel 1 van dat onderwijs:

‘Het verwerven van kennis van elkaars achtergronden, omstandigheden en cultuur zowel door de autochtone bevolkingsgroep(en) als de in ons land verblijvende etnische groepen en het wederzijds verwerven van inzicht in de wijze waarop waarden, normen, gewoonten en omstandigheden het gedrag van mensen bepalen.’¹

Jongens, welke fout maakt de staatssecretaris van Onderwijs in bovenstaande zin (los van het feit dat hij de hele bevolking grondig wil opleiden in de sociologie)?

5. Nogmaals: de samenleving kan mij niet evenredig en toegankelijk genoeg zijn, maar als ik, onder instemmend gemurmel van de zaal, moet horen, dat Nederland zijn muren voor 6 procent moet bekleden met allochtone kunst denk ik: wij lopen met molentjes!

Zullen wij nu de dilemma's naar formele en materiële verwantschap groeperen en onderwerpen aan verdere reflectie?

De eerste drie berusten op de banale en onoplosbare tegenstelling tussen abstracte beleidsprincipes en de concrete uitwerking daarvan op het niveau van het individu.

In de onder 4 en 5 begrepen verschijnselen als zodanig ligt geen dilemma besloten. Zij vormen zelfs geen paradox. In tegendeel: het gezwijmel over andere culturen, de overprotectie daarvan en de gulle relativisering van eigen waarden en normen passen bij een humaan sociaal klimaat, dat op zijn beurt weer mogelijk wordt gemaakt door een grote bestaanszekerheid. Ik zou het geblaat over de culturele onderdrukking van de minderheden door onze westers imperialistische, neokoloniale overheid dus kunnen begroeten als een nevenverschijnsel, een kielzog-

1. Notitie Intercultureel Onderwijs 1985. Tweede Kamer 1985-1986, nr.18709, p.4.

effect, van de geslaagde verzorgingsstaat. Ik zou er zelfs lippendienst aan kunnen bewijzen. Ik zou het op zijn minst onbekommerd kunnen laten passeren. Maar nee hoor: elke keer dat een van die kwezels op een podium staat, moet ik zo nodig vanuit de zaal weerwoord bieden en dingen recht zetten. Achteraf heb ik daar dan spijt van. 'Jongen,' zeg ik dan tegen mijzelf, 'meng je er niet in; zoek toch niet altijd het debat! Kat de mensen toch niet aldoor af! Kom toch eens met wat constructiefs!'

Maar het is alweer misgegaan! vrees ik.

Vyvary literair

Ik wilde ook eens een aangenaam en gemakkelijk onderwerp bij de kop nemen; iets waar ik in de vakantie aan zou kunnen werken. Migrantenuitgeverij literatuur dus! Wat is migrantenuitgeverij literatuur, vroeg ik mijzelf af, want ook in de vakantie komt de wetenschap mij de poriën uit. Alles wat migrantenuitgeverij schrijven? Alleen datgene dat over het migrantenuitgeverij bestaan handelt? Moet het ook nog in het Nederlands geschreven zijn? (nee, dat lijkt mij geen redelijke eis, maar vertaald moet het dan wel zijn!) Moet het zuivere belletristiek zijn of tellen essays ook mee? Waar ligt de grens tussen essays en sociaal-wetenschappelijke beschouwingen? Moeten de geschriften een zeker literair niveau hebben, om te behoren tot de migrantenuitgeverij literatuur? Terwijl ik dat allemaal bedacht, groeide ook de stapel boeken die mijn onderzoeksobject ging uitmaken. Ik begon me wat vermoeid te voelen. Een leuk tussendoortje dreigde een zorgelijk karwei te worden. En geldt dat eigenlijk niet voor het leven als zodanig?

Ik zou mij echter kunnen bepalen tot een bepaald aspect uit de migrantenuitgeverij literatuur, bijvoorbeeld het beeld van Nederland dat uit die literatuur oprijst. Maar zou ik dan alleen de expliciet verwoorde indrukken meenemen of ook het impliciete beeld dat in het geschrevene besloten lag?

Wat is trouwens een beeld? Laten we maar zeggen: een nadrukkelijk vage term, gebruikt om het gebruikelijke begrippenapparaat van oordeel, voorbarig oordeel, stereotype, vooroordeel, attitude etc. te ontlopen. In een beeld moet wel iets van een generalisatie zitten, maar het is irrelevant of die generalisatie op empirische waarneming in de juiste dosering is gebaseerd of dat hij uit de lucht komt vallen. Of de bewering *grosso modo* in overeenstemming met de feiten is, dan wel in tegenspraak daarmee (Köbbens onderscheid tussen een oordeel en een vooroordeel) is hier niet aan de orde. Wie baseert zich trouwens bij zijn, in het leven van alledag gevormde, opinies op feiten die hij op wetenschappelijk verantwoorde wijze in stochastisch geformuleerde conclusies verwerkt? Ik moet deze, ongetwijfeld zwijgzame, robot nog tegenkomen.

Waardoor wordt het beeld dat je van een land hebt, bepaald? Ik wierp een blik in het materiaal om de hypothesevorming een beetje op gang te brengen, wetend dat je het voor de toetsing van de tenslotte gevormde hypothese niet nogmaals kunt gebruiken. Door deze simpele handeling werd mijn onderzoek dus in één klap gedegradeerd tot een 'explorerend' onderzoek, waar uiterst voorzichtig mee omgesprongen zou moeten worden, vooral door het beleid. Ik waarschuw U maar voor het geval U zelf onderzoek gaat doen. Het beste is vooraf niets te weten en jezelf zo dom mogelijk te houden tot aan het laatste moment. Dan valt er van alles te veronderstellen en te toetsen. En de cumulatie van kennis en de theorievorming dan? Daarover moet U zich niet te druk maken. Die spelen meer in de natuurkunde.

Een beeld dat iemand heeft van een land is een functie van de culturele afstand die hij tot de cultuur van dat land inneemt, van zijn sociale rol in dat land en de rest is onverklaarde variantie, ruis. We zien dan ook dat de Amerikaanse socioloog Derek Phillips en zijn Tjechische vakgenoot Vladimir Bina een heel ander beeld van Nederland geven dan de Marokkaanse fotograaf Mohammed Nasr. In het stuk van Phillips is de Nederlander een groepsdier, bang om zich te onderscheiden, uit te blinken, onverdraagzaam tegenover degenen die dat wel willen. Nederland heeft een ongemanieerde, opdringerige bevolking met verwende kinderen en lak aan ruimtelijke privacy.

De Tsjechische socioloog Bina neemt deels dezelfde trekken waar, maar waardeert ze anders. De onbeschoftheid en de opdringerigheid zijn bij hem informele omgangsnormen, die soms doorschieten, maar doorgaans plezierig zijn. Vergeleken met omringende landen wordt hier veel meer getutoyeerd en wij hechten niet aan titulatuur. Het verschil tussen de standen is hier kleiner. Wie zich op zijn afkomst, zijn opleiding of zijn prestaties (zie daar nog een overeenkomst met Phillips) beroept, wordt uitgelachen. 'Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg.'

Verder staat de Nederlander sceptisch tegenover zijn eigen cultuur. De relativering van de eigen cultuur gaat hand in hand met een weinig chauvinistische opstelling en met verdraagzaamheid tegenover anderen's cultuur. Ook deze verdraagzaamheid schiet door en neemt vaak

de vorm aan van een overdreven respect voor, en een schuldgevoel ten opzichte van, culturele minderheden en derde-wereldlanden. Dat laatste hangt ook weer samen een calvinistisch zondebesef. Op discriminatie van minderheden en op rechts extremisme ligt een zwaar taboe; de vaak moralistisch getinte praatshows op de televisie geven hieraan graag uitdrukking.

Deze beelden van Phillips en Bina hebben specifiek betrekking op Nederland en gelden niet voor andere landen van West-Europa of voor de westerse wereld als geheel.

Door de ogen van hier woonachtige Marokkaanse en Turkse auteurs gezien is Nederland een land waar de relaties tussen de mensen formeel zijn, waar familiebanden worden verwaarloosd, waar alles op tijd moet gebeuren, waar je zelden spontaan te eten wordt gevraagd, waar de zeden los zijn, de politie je fatsoenlijk behandelt en waar sociale zekerheid heerst. Kortom het beeld van een West-Europees land, hoewel Nederland op enkele van de genoemde punten misschien primus inter pares is. In sommige boeken worden de Nederlanders ook beschreven als houtherig (op feestjes) en zuinig en wellicht zijn dat meer specifieke eigenschappen, aangezien de Belgen dat ook van ons vinden en wij dat niet hen. Dat van dat eten kom je telkens tegen. Het wordt ook door Surinamers gezegd. Zouden die ongastvrijheid en die besmukte zelfspijziging van het gezin in de eetkamer met de gast in het andere deel van de suite, of op de gang of, nog liever, op straat, die schaamtevolle sfeer die ik uit ervaring ken (als slachtoffer en niet als schuldige partij; bij de Vivary's is altijd een hapje voor iedereen!) toch typisch zijn voor dit land? Ik geloof dat niet! Ook in andere landen van West-Europa word je niet zomaar te eten gevraagd. Maar misschien is de schaamte waarmee het eten hier beladen is, typisch. Die schaamte is, volgens de daarover rapporterende migranten, niet ten onrechte. Wat wij culinair te bieden hebben, is vet, eentonig en pover over de hele linie.

De Portugese schrijver Rentes de Carvalho biedt het meest uitvoerige beeld van Nederland, maar dat beeld dateert wel van de jaren zestig. Het bevat elementen van zowel de westerse, als de niet-westerse visie op

Nederland, maar meer van de eerste. Zijn indrukken en opinies vertonen een grote verwantschap met die van Phillips (de onbeschoftheid van de Nederlanders, de fysieke opdringerigheid, de nagestreefde middelmatigheid), maar de slechte eigenschappen worden hier uitgebreid met grof materialisme, verenig- en vergaderdrift, humorloze gewichtigheid. Daarnaast schrijft hij ook over de verdraagzaamheid en de hulpvaardigheid ten opzichte van de derde wereld, maar in tegenstelling tot Bina ziet hij deze eigenschappen als de dunne dekmantel waaronder een werkelijkheid van racisme, minachting en de drang tot zelfverheffing schuilgaan. Het egalitarisme in de sociale omgang is ook maar schijn. In vergaderingen tussen mensen die elkaar in het gewone leven tutoyeren, komen ineens aanspreektitels tevoorschijn als voorzitter en meneer. 'Dit op zichzelf toont aan hoezeer dit volk, dat pretendeert geen klassen te kennen, zich vastklampt aan hiërarchieën, aan distinctieven, aan uiterlijke tekenen die wijzen op een, zij het nog zo klein, standsverschil met betrekking tot de naaste.'

Ook het slechte eten en de in hun uiting geremde gevoelens komen weer in beeld. Rentes de Carvalho geeft een troosteloos beeld van Hollandse gezelligheid: ofwel een plechtige, zwaartillende conversatie over godsdienst, politiek, de prijzen en vakantie, tijdens welke mensen aan hun stoel genageld zijn, ofwel een luidruchtige zuippartij met inhaken, meedeinen en dijenkletsen.

We hebben het tot zover gehad over culturele afstand en sociale rol als verklaringen van beelden. Maar deze verklaringen zijn beslist ontoereikend. Er is een grote mate van ruis. Misschien kunnen we deze ruisfactor toch nog een nadere inhoud geven.

Natuurlijk is daar de persoonlijkheid van de waarnemer. Een gastland fungeert in dit opzicht als een projectieve test. De overeenkomst tussen Phillips en Bina wordt waarschijnlijk goed verklaard door de culturele afstand, die in beide gevallen gering is, en door de overeenkomstige sociale rollen, waardoor beide auteurs veel ervaringen gemeen zullen hebben. Het verschil tussen beider relaas zal wel te maken hebben met verschil van persoonlijkheid. Verschil in persoonlijkheid tussen Phillips

en Rentes de Carvalho is er ook wel, lijkt mij, terwijl zij ook een nogal verschillende culturele achtergrond hebben. Als die tegenpolen elkaar vinden in een niet zo gunstig oordeel over Nederland, dan geeft dat te denken. Maar bij een steekproef van drie eenheden kunnen we ons nog troosten met de gedachte dat hier van een ongelukkig toeval sprake is.

Er is nog een andere bron van ruis en dat is blootstelling aan en gevoeligheid voor circulerende stereotypen. Die komt als factor vooral omhoog als de sociale rol ontbreekt en de persoonlijkheid niet sterk is. Vakantie verhalen van vrienden en bekenden zijn in dat opzicht leerzaam. Omdat vakanties grotendeels worden doorgebracht in de auto, op terrasjes, in kathedralen en supermarkten, kortom omgevingen waarin de interactie met de lokale bevolking, toch al belemmerd door de taalbarrière, nauwelijks tot ontwikkeling komt en slechts de leegste van alle sociale rollen, die van toerist, om vertolking vraagt, wordt geen enkele indruk van enige diepte opgedaan. Maar wie wil met lege handen thuiskomen? Voor de terugweg worden met de souvenirs ook de stereotypen snel vergaard, van andere toeristen, uit eigen voorraad, het geeft niet hoe.

Een soortgelijk procédé heeft ook Mohammed Nasr gevolgd, al heeft hij ook meer dan een vakantie in Nederland doorgebracht. Zijn boekje is voor een groot deel opgetrokken uit van de Nederlanders overgenomen zelf-stereotyperingen. Zo krijgt iedereen een maatschappelijk werker om hem naar bed te brengen, Nederlandse vrouwen zijn dol op koper poetsen en de Nederlandse taal heeft veel keelklanken, zoals de ch en de g (hebt U wel eens Marokkaans Arabisch gehoord?). Grachten zijn open riolen, het spaarzaam architectonisch cultuurgoed valt geleidelijk ten prooi aan bulldozers en een badkamer is in Nederland nog steeds een luxe. Ik herken in deze uitspraken de lang verjaarde observaties van Nederlandse querulanten tegenover een weinig kritisch gehoor.

Resteren de overige boeken, die ik in het kader van dit onderzoek heb gelezen en die niet relevant bleken voor het thema, maar die ik heus niet ga weglaten.

Alleen het boek van Bel Ghazi gaat expliciet over Nederland, maar meer

dan een kenschetsing van ons land is het een verhandeling over de positie van de buitenlanders, het slechte overheidsbeleid inzake etnische minderheden en de mythevorming over de culturen van de migranten. Bel Ghazi is een tegenstander van het leggen van nadruk op culturele verschillen en van exotisering. Dat komt alleen de heersende politici en beleidsvoerders goed uit. Hij zoekt de oorzaak van conflicten en misverstanden tussen bevolkingsgroepen meer in de materiële bestaansvoorwaarden. Een bundel goed geschreven kleine artikelen. Wel wat demagogisch!

Fehmi Özgök heeft een kinderboek geschreven. Het gaat ook voornamelijk over kinderen en hun moeilijkheden die voortkomen uit het leven in twee culturen. Van de Nederlandse samenleving geeft het nauwelijks een beeld. Het keert zich tegen Turks conservatisme, dat de overneming van een meer westers levenspatroon belemmert. Stilistisch doet het exotisch aan. 'Vader komt binnen met een gezicht als een wilde rots.' En nog op dezelfde pagina: ' "Ja," zegt vader, met een gezicht als een oude boomstam.'

Door Astrid Roemer kon ik niet heenkomen. Het gaat over migratie en Surinamers in Nederland. Nochtans heb ik geen enkele indruk hoe de schrijfster Nederland als Surinaamse ziet. Ik vond het een oer-Nederlands boek, geschreven in de reportage-stijl die in de jaren vijftig avantgardistisch was.

Ik heb me daarentegen erg geamuseerd met Sadik (sorry Sadik, maar ik kan met deze apparatuur het puntje niet van de i krijgen) Yemni. Zijn verhalen gaan over Turken in Nederland die hij liefdevol op de hak neemt. De Nederlandse samenleving staat op de achtergrond en blijft, letterlijk (het gaat veel over nachtwerk), in het duister. In verschillende verhalen speelt hij als verteller verschillende rollen. Hij is hulpje in een börek- en baklava-winkel die uitsluitend lijkt te worden beklant door schilderachtige figuren uit de Turkse onderwereld. In een ander verhaal is hij assimilant uit overtuiging, die zich schaamt voor zijn onontwikkelde landgenoten door wie hij telkens wordt gehinderd in zijn pogingen om voor Nederlander door te gaan. In weer een ander verhaal toont hij zich

juist bokkig als hij door vrouw en kinderen in een aanpassingsrace aan de Nederlandse samenleving wordt meegesleurd. Hij treedt verder op als schoonmaker van een spookachtig, verlaten, station.

Ik zit al lang buiten mijn onderwerp en de ruimte is eigenlijk op, maar ik wil nog een paar citaten uit *De ijzeren snavel* (want zo heet het boek van Yemni) deponeren.

‘Op het station M. moet vandaag de vlag uit. Mijn collega en ik blijven nog een paar minuutjes praten. Dan neem ik de opgerolde vlag onder de arm en wij begeven ons op weg. De chef steekt zijn hoofd om de deur en zegt: “Deze keer rood boven, hè!”’

Over vier vrienden die een kamer delen, maar hun vriendinnen ongehinderd willen ontvangen:

‘De aanblik van de door lakens in vieren verdeelde kamer was beslist de moeite waard. Wanneer er een deur of raam openging, bolden de lakens op als zeilen in de wind.’

Terwille van de ‘anpas’ en omdat hij zo lekker zit, draagt de hoofdpersoon een spijkerbroek. De imam zegt hem dat een dergelijk kledingstuk voor een moslim van zijn leeftijd niet door de beugel kan:

‘ “Hoezo anpas?” vroeg de imam. Ik legde hem in het kort de betekenis uit. Hij trok zijn wenkbrauwen op en zei: “Wat jij daar anpas noemt, staat in de eerste plaats lijnrecht tegenover de islam en in de tweede plaats lijnrecht tegenover het feit dat je een Turk bent. Echte moslims kleden zich zoals onze vrienden daar,” en hij wees naar drie mannen die in een hoek van de grote zaal zaten. Zij waren gekleed in shalvar-achtige wijde broeken en droegen gekleurde mutjes op het hoofd.’

Met allochtheun op tekstenjacht

De regelmatige lezer van deze columns (moge hij lang gespaard blijven) weet dat ik niet, zoals vele collega's, volsta met kritiek vanaf de zijlijn, dat ik mij niet ophoud met goedkope sneers en andere vormen van destructivisme en mij niet behaaglijk nestel in een rol van superieure distantie die zich bij de beoefening van mijn ambacht zo verleidelijk aandient. Zo had ik ook deze keer weer besloten zelf de handen vuil te maken en empirisch onderzoek te doen waarvan ik de resultaten, in zeer gecomprimeerde vorm, op deze plaats zou doen neerslaan. Daartoe had ik een inhoudsanalyse gemaakt van een aantal leerboeken die momenteel op de scholen voor voortgezet onderwijs in gebruik zijn bij het onderricht in het vak maatschappijleer. De rubriek 'etnische minderheden' zou daarbij natuurlijk centraal staan.

Welnu het kleine bouwwerk is in zijn steigertjes blijven staan. Toen ik naar goed gebruik kennisnam van reeds verricht onderzoek op het terrein waarop ik mijn prille schreden had gezet, stuitte ik op een rapport *Schoolvoorbeelden van racisme* geschreven door professor Teun A. van Dijk (m.m.v. Roline Redmond). Van Dijk zelf kenschetst zijn studie als 'een eerste terreinverkenning', maar voor mij was het meteen een voldragen, om niet te zeggen: finaal meesterwerk. Ik dacht: Wat moet ik nog na Van Dijk (m.m.v. Roline Redmond)? Dat wordt prutswerk! De armzalige vrucht van een dagje close reading tegenover 'een tekstanalyse die gefundeerd is in een teksttheorie, systematisch en expliciet met betrekking tot tekstuele eigenschappen, niet alleen gericht op waarneembare teksteigenschappen, maar ook op semantische stilistische of retorische eigenschappen, systematisch verbonden op grond van cognitieve en sociale theorieën met de communicatieve kontekst.' En dan zegt Van Dijk (voor dit toch imposante rapport) nog geen fractie te hebben gebruikt van de mogelijkheden die zo'n theorie biedt. Een echte wetenschappelijke afleiding, bijvoorbeeld, van thema's uit een tekst 'zou voor slechts enkele passages vele honderden pagina's in beslag nemen'. Aan het probleem van de 'intertekstualiteit', zijnde de onderlinge samenhang tussen de delen van een tekst, is de wetenschap nog niet eens toegekomen.

Van Dijk is mij ook op een ander punt ver vooruit. Hij heeft een duidelijk uitgangspunt, een denkbeeld dat vooruitloopt op de inzichten die zijn onderzoek hem gaat verschaffen. Hij wil niet onderzoeken of schoolboeken racistisch zijn, maar is alleen geïnteresseerd in de manier waarop zij dat zijn. Het is immers bekend dat de maatschappij racistisch is. 'Hieruit volgt dan ook dat het door de (witte) meerderheid gecontroleerde onderwijs, en daarom de daarbij betrokkenen, de leermiddelen, en de lessen een rol spelen in de sociale informatieverwerking en meningsvorming die ten grondslag liggen aan de reproductie en legitimering van de racistische status quo. Onze studie heeft dan ook mede tot doel te ontrafelen welke rol de schoolboeken van een voor dit onderwerp relevant vak, nl. de maatschappijleer, hierbij spelen' (p.10).

Van actief wetenschapsbeoefenaar voelde ik mij verschrompelen tot passieve bewonderaar van andermans werk. De opgestroopte mouwen zakten mij naar de polsen. Ik dacht nog even: Misschien laat ik mij te gemakkelijk imponeren! De genadeslag voor mijn ambities kwam echter nog: het was de terloopse wijze waarop Van Dijk afrekenet met de minder goed toegeruste publicisten op dit terrein, tot welke ik zelf, met een beetje minder geluk, was gaan behoren. De rapporten die in Nederland tot dusver zijn verschenen 'zijn vooral normatief-praktisch van aard en hebben geringe theoretische diepgang' (p.145). Op het nippertje ben ik ontsnapt aan het lot van Joke Madsen en dat van het duo Van den Berg en Reinsch die met mogelijk nog andere welwillende amateurs op de schroothoop zijn terechtgekomen.

Het lijkt mij passend dat ik de mij resterende ruimte vrijmaak voor Van Dijk, want ik denk dat de lezer net zo benieuwd is naar zijn bevindingen als ikzelf was.

Van Dijk heeft (en nu zonder twijfel m.m.v. Roline Redmond) 23 maatschappijleerboeken, samen tellende 37.000 woorden gelezen en daarvan bepaald in hoeverre de aangeboden informatie over etnische groepen volledig, correct, stereotiep (waarom stereotiep en niet stereotypisch? men zegt ook typisch, a-typisch archetypisch) en didactisch verantwoord was. Deze kwaliteiten heeft hij uitgedrukt in rapportcijfers. Het

regent daarbij onvoldoendes. Van de 92 cijfers (23 boeken en 4 aspecten) zijn er slechts 26 echt voldoende (zes of meer) en daarbij zijn er dan nog maar 2 die ook de zeven halen. Het gemiddelde van alle cijfers was maar net boven de 5. De behandeling van het onderwerp etnische minderheden is dus doorgaans incompleet, fout, stereotiep en didactisch slecht.

In alle nederigheid voeg ik toch nog een paar van mijn eigen indrukken toe. Voor ik het onderzoek staakte, had ik immers al zes van die boekjes doorgenomen; waarschijnlijk een willekeurige selectie uit de 23 van Van Dijk.

Deze zes boekjes boden gemiddeld 8,6% van hun ruimte aan het onderwerp etnische minderheden. Dat is ongeveer evenveel als aan de rubrieken 'huwelijk, gezin, huishoudensvormen', 'economie, arbeid, sociale zekerheid' en 'Derde Wereld'. Niet zo weinig dus! Mijn overheersende indruk omtrent de kwaliteit van de leerboeken: over de hele linie wat armetierig. Losse invallen van in sociologische kringen volledig onbekende auteurs, wetenswaardigheden van vrij laag allooi, stereotypen inderdaad, dat alles bijeengekwebeld tot een boek met veel plaatjes (liefs cartoons). Vaak een stijl die daarbij hoort. Niet zo geweldig dus! Spruitjesgeur! Maar racistisch? Reproducties van de witte suprematie? Ze zijn er te onnozel en te incoherent voor. Hetzelfde boekje dat de leerlingen aanmoedigt tot een discussie over het terugsturen van werkloze 'gastarbeiders' (en daarmee een zeer bedenkelijke suggestie doet) vindt tevens dat de Nederlandse overheid meer buitenlanders in dienst zou moeten nemen. Over de Molukkers: 'Toch zal dit sympathieke volksdeel met nieuwe idealen de toekomst aankunnen.' Wist U trouwens dat bij gastarbeiders nog veel bloedwraak voorkomt? En dat niet alleen de moslims besneden worden, maar ook alle Amerikanen? In elk geval de mannen! En dat Henry Ford de auto heeft uitgevonden?

Misschien is Van Dijk wel te streng. Misschien heeft het feit zich gewroken dat de wetenschappelijke studie van de 'intertekstualiteit' nog maar in de kinderschoenen staat. Anders had Van Dijk de subteksten over etnische minderheden kunnen plaatsen tegen de achtergrond van de totale tekst die de boekjes te bieden hebben.

Zelfspotjes

De mens is slecht en geneigd zich boven anderen te verheffen. De gemiddelde dag, wordt hij nu werkend of recreatief doorgebracht, rondom huiselijke haard, vergadertafel, in stadion of verpleeghuis, zo lang hij in het teken staat van de intermenselijke omgang, biedt hij uitbundige illustratie van dit mechanisme. Verschillen in kracht, positie en venijn, gegeven door aanleg, opvoeding, door maatschappelijke structuur of ogenblikkelijke situatie, bieden even zo vele springplanken. Zo denk ik daarover! Dit gegeven en bewezen zijnde, mag het ons niet verbazen dat de bestrijding van etnische vooroordelen en racisme een moeizame onderneming is, wat niet wil zeggen dat wij bij de pakken moeten neerzitten. Een beschaafde natie verbiedt discriminatie en openlijke uitingen van racisme en laat het daarbij niet. Niet alleen verkeerde gedragingen, ook verkeerde ideeën moeten worden uitgebannen. De tolerantie moet actief worden bevorderd.

Niet dat ik veel effect verwacht! Het psychisch profijt van vooroordeel en racisme is groot. Wie koestert zich niet in de prettige gedachte een deel van de mensheid, op welke grond dan ook, onder zich te weten. Denk niet te snel dat u voor dergelijke gedachten immuun bent! Ook al zit u bij de Emancipatieraad, de Derde Wereldwinkel of de racismebestrijding! De meesten van u zou ik bepaald niet als chef willen hebben.

Los van mijn persoonlijke verwachtingen geven ook onderzoeksresultaten niet veel hoop op een spoedige massaal intredende tolerantie. Misschien dat twaalf mensen, zorgvuldig gekozen, gedurende even zovele weken door evenzovele sociaal-psychologen in zomerkamp of ander laboratorium aan groepsdynamische manipulatie onderworpen, zich tijdelijk bekeren tot de rode dan wel de blauwe groep waarbij zij voor de duur van hun verblijf zijn ingedeeld en dan de tegenstelling blank-bruin even vergeten. Maar welwillende boodschappen en opwekkingen tot tolerantie, via de televisie, tussen de andere reclames door? Het middel lijkt zo nietig vergeleken bij de kwaan!

Toch moet dat gebeuren! Het is niet alleen het effect dat telt, maar ook de intentie. De overheid is wel degelijk zedenmeester en zij draagt de maatschappelijke waarden uit, niet alleen door de criminalisering van het kwaad, maar ook door opwekking tot het goede. Deze activiteit moet niet in de eerste plaats op haar praktisch nut beoordeeld worden. Zij heeft een symbolisch karakter. Zij vertelt ons waar de overheid staat. Trouwens niet alleen de tolerantiebevordering, maar het gehele minderhedenbeleid, zoals wij dat kennen, wordt in sterke mate door dit symbolische aspect bepaald, zou ik zeggen.

In dat licht moeten wij de tv-campagne 'Zet eens een andere bril op' bezien. Het is een verplicht nummer. Daarvóór hadden wij ook al tv-spots over blanke en gekleurde voetballers die elkaar onderuit haalden, maar tenslotte ook weer overeind hielpen. Toen hadden we een campagne van SIRE: 'Leuk, dat we niet allemaal hetzelfde zijn.' En nu hebben we dus die kleine sketches, waarin vooroordeelvertolkers zichzelf te kijk zetten. Onsmakelijke haring-en patateters met ui en mayonaisse in hun gelaatsbehandling die afgeven op de rare eetgewoonten van buitenlanders, de winkelierster die haar donkere cliënte met haviksofen volgt en intussen door haar blanke klanten wordt bestolen en nog enkele varianten op hetzelfde thema. De bevooroordeelde autochtoon wordt dus te kijk gezet en gaat fungeren als negatief rolmodel.

Ik zal het nu voor deze spotjes opnemen. Ik wil me ook wel eens constructief opstellen. Bovendien voel ik een krachtige neiging de tegenstanders van de campagne tegen te spreken.

Neem nu zo'n redactioneel commentaar in *Buitenlanders Bulletin* van mei 1988 van dit jaar. *Buitenlanders Bulletin* is een uitgave van het NCB. *Buitenlanders Bulletin* vindt dat de overheid de tolerantiebevordering aan anderen moet overlaten. Aan wie? Waarschijnlijk aan particuliere organisaties die op dit gebied een traditie hebben. Volgens *Buitenlanders Bulletin* is de overheid niet alleen incompetent, maar ook onwaardig om een tolerantiecampagne te voeren. De overheid is namelijk nog slechter dan de onderdanen die zij wil opvoeden. Is zij niet bezig de sociale voorzieningen af te breken waarvan juist buitenlanders het moeten hebben? Zet

zij de rechten van buitenlanders niet steeds meer onder druk? Kortom: tolerantiebevordering van overheidswege is huichelarij. De overheid had het miljoen dat de campagne heeft gekost beter kunnen verdelen over projecten 'die wél bijdragen aan verbetering van de verstandhouding tussen de verschillende bevolkingsgroepen'.

Welke projecten dan wel? Door wie zouden ze worden uitgevoerd? Wie kan dat geld nog aanpakken en het uitgeven, onbezwaard door de last der hypocrisie?

Aan deze klachten van *Buitenlanders Bulletin* moet wellicht niet te zwaar worden getild. Veel daarin is herkenbaar als professioneel gepiep van het gepasseerde P.I. Maar de aanval op de campagne bevat nog een ander element, dat buiten het strikt plichtmatige ligt; een extraatje dus! De humoristisch bedoelde spots zijn volgens *Buitenlanders Bulletin* niet humoristisch. En wel hierom (ik citeer):

'Binnenlandse Zaken en humor, het is me wat. Eén blik op de mensen die daar de scepter zwaaien, leert dat zulks een onmogelijke opgave is. Zo'n departement is een noodzakelijk kwaad dat zich moet beperken tot datgene waarvoor het belastinggeld ontvangt: ambtenarij. En volgens een ongeschreven wet is het de bevolking die grappen over ambtenaren maakt, en niet andersom. Een ministerie dat leuk wil zijn bezorgt de toeschouwer slechts kromme tenen en een hevig gevoel van gêne. De campagne is dan ook om van te huiveren. Waar elke poging tot ironie schipbreuk leidt, resteert slechts een schaamteloze schoffering van de "modale Nederlander".'

Dit stukje bevat nogal wat ingrediënten: structureel (dus niet slechts politiek) wantrouwen ten aanzien van het landsbestuur, vooroordeel ten opzichte van ambtenaren, de pretentie om namens de bevolking de amusementswaarde van een programma te kunnen beoordelen. Waarom zou Binnenlandse Zaken minder humoristisch zijn dan Heineken of de OHRA of de Anne Frank-Stichting of het NCB? En zelfs al was dat zo: de directeur minderhedenbeleid heeft die spotjes toch niet zelf aan zijn bureau zitten maken (als het wel zo is: mijn compliment, Henk!).

De toon van de spotjes is niet die van schaamteloze schoffering, maar maar van een betrekkelijk milde ridiculisering van onszelve. Niemand dwingt trouwens de modale Nederlanders zichzelf in de weinig inspirerende modellen te herkennen. De campagne sluit volgens mij aan op een neiging tot zelfspot die in Nederland toch al aanwezig is. De spotjes zijn net wat minder grimmig en chauvinistisch dan soortgelijke Amerikaanse tv-spots die ik ook gezien heb.

Ik kan natuurlijk niet bewijzen dat de spotjes humoristisch zijn. De enige conclusie die zich voor het moment laat trekken is dat ik een ander gevoel voor humor heb dan de eindredacteur van *Buitenlanders Bulletin*. Leuk dat we niet allemaal hetzelfde zijn!

Lezing

Anton zat in de trein en prees het halve uur sporens dat hem nog van Almelo scheidde. De lezing die hij ging houden voor het Twents Intergemeentelijk Overleg (TIO) over het onderwerp ‘Minderhedenbeleid in de overgangsfase’ zou perfect worden. Niet voor niets had hij het verhaal herhaaldelijk en grondig met de voorlichtster van zijn departement doorgesproken. Voor de laatste keer ging hij door zijn aantekeningen.

‘Op weg hierheen,’ repeteerde hij, ‘zag ik op een van de stations waar mijn trein stilstond...’ Verrek! Dat was de verkeerde introductie, een oude versie, die hij dacht te hebben weggegooid. En de binnenkomer was juist erg belangrijk. Daarmee kon je de zaal in één klap voor je winnen. Anton had verschillende modellen voor de introductie beproefd. Bijvoorbeeld:

‘Een samenleving die een deel van zijn mensen een menswaardig bestaan onthoudt, is niet waardig die naam te dragen. Er moet daarom een nieuwe samenleving komen, die ...’

Hier had de voorlichtster hem evenwel gestopt. De minister is daar misschien nog niet aan toe, had ze gezegd; niet te hard van stapel lopen!

Ook deze had het niet gehaald:

‘Ik ga U bewijzen dat het Nederlandse minderhedenbeleid het best denkbare van alle beleiden is, en wel hierom, dat er...’

Dat moet je maar kunnen waarmaken, had de voorlichtster gezegd. Als je daarna komt te spreken over de drempelverlaging in openbare bibliotheken en islamitisch eten voor de gevangenen zakken de toehoorders misschien ontgoocheld terug in hun stoelen. De voorlichtster had hem een alternatief aan de hand gedaan, dat hem nu gelukkig weer te binnen schoot.

‘Dames en heren, ik ben blij in Uw midden te zijn, maar in één opzicht

toch ook teleurgesteld. Als dit een werkelijk multiculturele samenleving was, had tenminste een tiental Uwer tot een etnische minderheid moeten behoren. Op het eerste gezicht meen ik te kunnen constateren, dat dat niet het geval is. Ik wil thans proberen de achtergronden van dat mankement voor U te belichten en ik wil met U proberen na te gaan, wat wij met zijn allen kunnen doen om die multiculturele samenleving uiteindelijk toch te realiseren.'

Anton schreef deze fraaie introductie op en schrapte de oude versie.

Uit hoeveel mensen zou zijn gehoor eigenlijk bestaan? Stel dat er tegen de verwachting in wél tien of meer minderheden in de zaal waren. Wat dan? Het zweet brak hem uit. Dan moest hij improviseren. Improviseren mag! had de voorlichtster gezegd. Helemaal zonder kan je niet, of je moet je verhaal uitschrijven en van papier voorlezen en dat wou je nu eenmaal niet! Maar met mate hoor! Anders verlies je de draad en wordt het rommelig.

Anton nam een andere kleur balpen en construeerde een versie die geldig zou zijn voor een gehoor waarin zich tien of meer leden van etnische minderheden bevonden. Hij veranderde daartoe 'teleurgesteld' in 'verheugd' en 'niet zo is' in 'wel zo is'. Hij las de op deze wijze aangepaste introductie aan zichzelf voor en zuchtte opgelucht.

Anton repeteerde verder en zo ingespannen was hij daarmee bezig dat hij niet opmerkte dat de repetitiestof af en toe als een hoorbaar geprevel aan de oppervlakte trad en dat zijn medepassagiers blikken van verstandhouding wisselden.

Hij kwam nu aan het centrale deel van zijn lezing, dat handelde over de voorwaardenscheppende taak van het rijk, die krachtdadig, met inzet van alle beschikbare middelen, ter hand genomen zou worden. En over een flexibele, dynamische, benadering ten aanzien van diverse probleemvelden, waarin met name geen plaats meer zou zijn voor een enkel, alleenzaligmakend, door de ontvangende samenleving opgelegd dominant perspectief. Er zou juist een gedifferentieerd meersporenbeleid komen op diverse niveaus met inspraak voor alle relevante betrokkenen,

niet meer alleen top-up, maar ook bottom-down.

Anton nam gedachteloos een slokje koffie uit het bekertje van zijn overbuurvrouw.

Hij was nu toe aan de vrolijke noot! Ook op dat punt was Anton geïnstrueerd. Als je de spanning even wilt breken met een grapje of zoiets, had de voorlichtster gezegd, overval daarmee de mensen dan niet al te onverhoeds. Als ze niet weten dat er humor in aantocht is, hebben ze, met al hun bereidwilligheid, te lang nodig voor de gevraagde lach en dan heeft de spreker de keuze tussen een nulopbrengst of een al te nadrukkelijke stop.

‘Het is misschien wel aardig in dit verband een grapje te vertellen,’ oefende Anton. ‘Ik bedoel over dat cultuur geen statisch begrip is! Als je bij Turken komt (die houden erg van spreekwoorden) kun je vaak spreekwoorden horen waarbij zij in een modern jasje zijn gestoken (die spreekwoorden bedoel ik). Zo hoor je dan bij Turken tegenwoordig vaak het gezegde: “Op zes hoog kan een kameel niet grazen”.’

In feite was Anton nooit bij Turken geweest en had hij deze uitdrukking ook nooit horen bezigen. Sterker nog: hij had haar zelf bedacht! Bij gebrek aan beter! De eigentijdse spreekwoorden die hij had gezocht rond begrippen als supermarkt, parkeerprobleem, ziekenfonds, werkende vrouw en uitkering bleken helemaal niet te bestaan. Een Turkse collega op het departement wist er althans geen enkele te noemen. Anton had daarom zijn toevlucht gezocht bij een bedenkfel. Zijn geweten was daardoor wel enigszins bezwaard, maar de trots op zijn vondst legde meer gewicht in de schaal.

De trein waarmee Anton reisde, was de D345, een snelle en comfortabele trein die echter niet in Almelo stopte. Dat zijn bestemming hem voorbij flitste, ontging Anton, verdiept als hij was in het probleem van het onderwijs in eigen taal en cultuur.

‘Van dit OETC wordt wel gezegd, dat het als een Fremdkörper naast het

gewone curriculum hangt en met andere woorden nog steeds niet helemaal geïntegreerd is...,' mompelde hij. 'Er gaan de laatste tijd dan ook wel stemmen op om de buitenlandse kinderen eerst in hun eigen taal op te vangen. Wij noemen dat model transitie. Maar er zijn ook deskundigen die de buitenlandse kinderen helemaal willen inunderen.'

De trein naderde Hengelo en minderde vaart. Anton beseftte dat hij de repetitie moest staken en begon zijn papieren te verzamelen. Hierin werd hij echter gestoord door de conducteur, die op de valreep nog de plaatsbewijzen kwam inspecteren. Anton klemde met één hand de notities voor zijn lezing vast en tastte met de andere in verschillende zakken. Ongelukkigerwijze schampte daarbij zijn elleboog langs de stapel kleurige sheets die zijn betoog op essentiële punten moesten ondersteunen en die hij zo lang op het uitklaptafeltje had gelegd. Met zorg genummerde tabellen, grafieken en schema's gleden bijna wrijvingsloos over de vloer in een richting tegengesteld aan de rijrichting van de nu krachtig remmende trein.

'Ik kom zo wel even bij u terug,' zei de conducteur.

Anton schoof op zijn buik onder de banken en probeerde met duim en wijsvinger links en rechts greep te krijgen op de gladde materie. Medereizigers deden eerst niets dan ijlings hun benen optrekken, maar na enige tijd begonnen zij hem te helpen. Desondanks slaagde Anton er niet in tijdig orde op zaken te stellen. Tijdens het vergaren van de sheets waren de op de bank achtergelaten verbale notities tussen rugleuning en zitting weggeleden en zij hadden zich eveneens over de vloer verspreid. Het bleek nu dat ook Hengelo een gepasseerd station genoemd kon worden.

Gespannen stelde Anton zich bij de uitgang op, klaar om in de eerstvolgende Twentse gemeente uit te stappen. Die bleek echter niet te komen. Na een eindeloos lijkende periode bood het ruitje in de deur pas weer zicht op een stad. Het was er een met kloeke huizen met kleine raampjes en gotische opschriften. Auto's met zwart-witte nummerborden vulden de straten.

Zo liepen de Twentse gemeentebestuurders Antons optreden mis en nooit zouden zij zijn interessante gezichtspunten bij de verdere beleidsvoering in het achterhoofd meedragen. Anton daarentegen miste zijn honorarium: een zakje zoute pinda's met een lintje erom. Bovendien had hij moeilijkheden op de terugweg, omdat hij zonder paspoort Nederland wenste binnen te reizen.

Over drank en data: Vyvary aan de bronnen

Het was weer eens receptie en ik stond tussen de onderzoekers met mijn vierde glaasje en er viel een stilte en daarvoor voelde ik me, zoals gewoonlijk, verantwoordelijk. Dus deed ik wat ik in dergelijke gevallen doe en wierp een onderwerp in de kring. Ik zei:

‘Hoe zijn nou zo in het algemeen jullie relaties met het CBS?’

Een gelukkige keuze! De tongen waren meteen los. Geweeklaag rondom! Verwensingen van alle kanten!

‘Die despoten die in naam van de privacy-bescherming op hun statistieken zitten!’

‘Zij houden de wetenschap tegen!’

‘Ik voer al drie jaar lang correspondentie met ze; allemaal uitgaande stukken mijnerzijds!’

‘Ha ha! geen woorden, geen data! zogezegd.’

‘De weinigen die schrijven kunnen, moeten beloven dat nooit te doen!’

‘Zij moeten zeven jaar wachten op een balpen!’

‘Zij beschouwen het kopje thee om vier uur ‘s middags als overwerk!’

‘Ik heb 5000 gulden betaald voor een tabel die al gepubliceerd bleek te zijn!’

Ik voelde dat ik wel even gemist kon worden en ging nog een glaasje halen. Toen ik terugkwam, bleek het onderwerp CBS nog steeds vigerend, maar de vorm van de discussie was veranderd. Een van de onderzoekers hield een betoog van enige lengte.

‘Of het nu luiheid, inefficiency, prudentie of monopolistische hoogmoed is, het CBS slaagt erin een zekere schaarste aan data te scheppen,’ legde hij uit. In zo’n geval is er natuurlijk wel aan materiaal te komen, maar je moet ervoor betalen. Flink betalen. Wij hebben het niet over getallen met minder dan vijf cijfers!’

‘De zwarte markt?’ vroeg iemand.

‘Louche datahandelaren in de sloppen van Voorburg?’ vroeg een ander.

‘Niets van dat alles,’ zei de verteller. ‘Je neemt gewoon de hoofdingang van het plaatselijke CBS, je bewondert de plasticen, de siervijvers, fontein en kunstig opgestapelde rolkeien. Je groet de receptioniste en meldt dat het gaat om een bijdrage aan het privacy-fonds. Dan komt die ogenschijnlijk zo logge bureaucratie in beweging. Je wordt meegenomen naar een speciale kelder. Daar betaal je, je legt een gelofte af, dat je het materiaal nooit zult aanwenden voor een publicatie van enige importantie en je kunt beginnen met de data-sprokkel. Je moet wel zelf je programma schrijven. Dan neem je je plaats in bij de rij voor de antieke computer en als je onderweg niet door een overijverige boswachter van het terrein wordt gesmeten (in welk geval je via de koningin opnieuw toegang kunt krijgen) heb je entree tot het bestand.’

Niemand voelde zich blijkbaar geroepen om er nog een schepje op te doen en het gesprek stokte weer. Ik maakte mij los en volgde de juffrouw met de glaasjes.

Op weg naar het station kreeg ik gezelschap. Het was één van de leden van de gesprekskring, maar ik kon me zijn bijdrage niet herinneren.

‘Interessante discussie, nietwaar, daarnet?’ zei ik.

‘Gaat wel,’ zei hij.

Ik proefde reserve. ‘Hebt U soms geen grieven tegen het CBS?’ vroeg ik.

‘Ik werk bij het CBS.’

‘Het één sluit toch het ander niet uit.’

‘Ik vond het allemaal nogal overdreven,’ zei hij. ‘Neem Uzelf bijvoorbeeld, U doet toch ook wat aan empirisch onderzoek. Over etnische minderheden, meen ik me te herinneren. U maakt toch ook gebruik van ons materiaal. Vertel nou eens eerlijk. Bent U bij ons zo slecht behandeld?’

Ik voelde me in een hoek gedreven. Zelf ben ik op het CBS nooit anders dan allerhartelijkst ontvangen, maar het leek me wat laf om daar nu in de beslotenheid van dit tweegesprek nog mee te komen. Dat had ik

natuurlijk in de kring moeten zeggen. Ik zocht een uitweg in andere richting.

‘Empirisch, jawel,’ zei ik, ‘maar je moet niet het soort empirie dat in de uitslagen van een enquête besloten ligt, verwarren met de werkelijkheid.’

‘Hoe bedoelt U?’

‘Ik bedoel dit. U trekt Uw steekproeven tenslotte uit een register van 14 miljoen kleine oplichters. Herstel! Enkele miljoenen kinderen en enkele honderduizenden argeloze bejaarden moeten we er buiten laten: 10 miljoen kleine oplichters dus!’

‘Dat zal toch wel loslopen.’

‘De helft van de bevolking in de grote steden geeft geen antwoord!’

‘Dat corrigeren wij door weging. Dat gaat dan zo, dat...’

‘Mijn buurman zit in de WAO, maar heeft wegens voortdurend overwerk geen tijd om zelf zijn valse belastingaangifte te doen.’

‘Dat zal heus wel eens voorkomen, maar...’

‘Mijn neef heeft twee kinderen, die zowel studiefinanciering als rww ontvangen en daarbij ook nog lange nachten in de horeca werken!’

‘Luistert u nou eens, er zijn technieken om...’

‘Een Blinische vriend van me heeft zijn vrouw nog daarginds. Gerekend naar de kinderbijslag die daar heengaat, zouden haar zwangerschappen gemiddeld hooguit zeven maanden hebben geduurd.’

‘U draaft door!’

‘Alle huizen in onze straat zijn zwart geverfd,’ vervolgde ik. ‘De vrouw van mijn chef trekt van de bijstand! De exploitante van het lucratieve borddeel waar ik regelmatig kom, krijgt ook bijstand en bovendien nog individuele huursubsidie voor elk van de twee flats die zij voor haar bedrijf heeft samengevoegd!’

‘U hebt te veel gedronken,’ zei hij, ‘tot ziens!’

‘Jenever!’ riep ik hem na, ‘gestookt op een boerderij in Brabant. Vrij van sociale premies, btw en accijns!’

‘Maar blijkbaar niet van alcohol!’ klonk zijn stem nog uit een zijstraat.

Wij hadden ons niet aan elkaar voorgesteld. Vandaar dat ik hem niet persoonlijk mijn excuses kan aanbieden. Ik hoop dat hij *Migrantenstudies*

leest. Dit zou ik hem willen zeggen: 'Meneer, ik had inderdaad te veel op en heb niet van het gesprek gemaakt wat ervan te maken viel. U was mij van meet af aan sympathiek. Een blijvende vriendschap was mogelijk geweest, maar ik heb de zaak weer eens versjteerd. En ik heb al zoveel vijanden! De bevolking is best wel eerlijk en anders krijgen ze de waarheid er op het CBS gerust wel uit. En het Centraal Bureau voor de Statistiek is het beste dat wij op dit terrein in Nederland hebben!'

Een begeleidingscommissie; misschien iets voor u?

- Geniet u van uw welverdiende rust of arbeidsongeschiktheid, maar lijkt de dag wat lang te duren?
- Heb je best wel pit in je donder, maar kom je al jaren niet aan de slag?
- Luistert er thuis geen mens meer naar u?
- Hebt u de wetenschap hoog zitten?
- Wilt u invloed op de resultaten van onderzoek?

Overweeg dan eens een ob-verband af te sluiten en daarmee lid te worden van een onderzoeksbegeleidingscommissie (obc). Er zijn op dit moment meer dan 600 obc's werkzaam op meer dan 40 plaatsen in het land. Er is beslist een obc in uw omgeving.

Een ob-verband geeft recht op:

- gratis reizen van en naar de commissievergaderingen (openbaar vervoer eerste klasse of kilometervergoeding)
- tijdens de vergaderingen tenminste twee kopjes koffie of één kopje koffie en één kopje thee per dagdeel
- in sommige gevallen presentiegeld
- bij dagdeeloverschrijdende vergaderingen een lunch bestaande uit tenminste twee belegde broodjes, een kop soep, melk of karnemelk zonder beperking, niet zelden een warme surprise zoals een vleeskroket of een kaassoufflé en tenslotte een banaan.
- woordelijke weergave van alles wat u tijdens de vergaderingen te binnen mocht schieten door een academisch opgeleide notulist.

Plaatsing als ob-verbander is vrijwel altijd binnen de twee weken mogelijk.

Bent u lid van een minderheid of een pressiegroep dan zult u in het alge-

meen in die kwaliteit worden benoemd. In overige voorkomende gevallen wordt u onafhankelijk deskundige.

Een aanmeldingsformulier ligt voor U op het postkantoor gereed.

Nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, directoraat-generaal voor het Wetenschapsbeleid, hoofdafdeling Onderzoeksbeleidingsbeleid (OBB)

Over ver schoppende verschoppelingen

Elke zondagavond onderbreek ik even het minderhedenonderzoek om naar Studio Sport te kijken, een televisieprogramma van de NOS waarin samenvattingen van voetbalwedstrijden worden gepresenteerd. Naar goed gebruik zet ik van te voren een pilsje klaar en leun behaaglijk achterover. Wie zou mij dat misgunnen? Dat zal ik U vertellen; dat doe ik zelf! Meteen na de aftrap begint het brein al weer te malen. Wat zie ik namelijk? Bijna een vijfde van de spelers in de eredivisie is Surinamer, terwijl de recruiteringsbasis van deze groep in de bevolking misschien twee procent bedraagt. Een bijna tienvoudige oververtegenwoordiging van Surinamers in het Nederlandse topvoetbal! En dan zijn het ook nog allemaal creolen! Hoe komt dat?

Naar dit probleem is in Nederland weinig onderzoek gedaan. Mijn literatuurlijst vermeld slechts een scriptie en een artikel in het gezinsweekblad *Panorama*. De schraalheid van de oogst laat zich wel verklaren. Wij stuiten hier allereerst op een begrijpelijke kuisheid van de onderzoekers. De verklaring van de zwarte successen in de sport zou wel eens gelegen kunnen zijn in raciale factoren en een dergelijke bevinding zou je als onderzoeker niet op je geweten willen hebben. Laten de onderzoekers vooral hun schroom overwinnen! Zij kunnen zich verlaten op het woord van de Britse onderzoeker Ernest Cashmore die over 'black succes in sport' zegt:

'It needs to be stated firmly and decisively that I reject totally all notions of black physical or sporting superiority which anchor the explanation in racial factors. There are perfectly adequate explanations based on social processes which make comprehensible the reasons why a minority group such as blacks achieve in such numbers in sport.'⁴

Zo'n declaratie moet voldoende zijn. Het veld kan met goed fatsoen worden betreden.

4. Ernest Cashmore. 'Black Youth, Sport and Education'. In: *New Community* 10 (1982/1983), 2, pp. 213-221.

Ook dan zie ik nog weinig animo bij de onderzoekers. Wat weerhoudt ons nu weer? Ik begrijp het wederom! De zwarte voetballers hebben een voorsprong, terwijl wij als godvruchtige onderzoekers juist in achterstand zijn geïnteresseerd. Voorsprong is geen sociaal probleem! Wij kunnen onze tijd dus beter gebruiken!

Was het maar waar! Mag ik ook dit misverstand ophelderen! Wij zien de zwarte bevolking uitblinken in sport, jawel! Zo'n verschijnsel moet echter niet voor kennisgeving worden aangenomen; het moet maatschappelijk worden geduid. Ik laat dat graag over aan Leaman en Carrington. Schrijvend over de sportprestaties van West-Indische scholieren in Engeland merken zij op:

'Given the marginality of Afro-Caribbeans in our schools, it is hardly surprising that they should seek to challenge the imposition of marginality by dominating in at least one area of school culture. It is perhaps ironic (although rather predictable given the nature of symbolic control) that that area of the curriculum should itself be marginal.'²

Weg voorsprong! We hebben hier juist met een indicator van achterstand te maken.

Zoals bekend maken de minderheden ook bij ons op de arbeidsmarkt niet veel kans. Dat gebrek aan perspectief ontmoedigt de Surinaamse kinderen reeds op school. Hard leren heeft immers geen zin. Vandaar de bereidheid om alles op die ene kaart van de sport te zetten. Voor Surinamers is de sport zo ongeveer de enige mogelijkheid om carrière te maken. Surinamers zijn daardoor oververtegenwoordigd onder de sportbeoefenaren. Daar komt bij dat zij zich in bepaalde takken van sport concentreren: te zent bijvoorbeeld in voetbal, boksen en hardlopen. Dat zijn goedkope sporten, vooral in hun straatvarianten. En voetbal is in Nederland natuurlijk een volkssport bij uitstek. Wil je geld en glorie, dan kies je voor voetbal en niet voor badminton of korfbal.

5. Oliver Leaman and Bruce Carrington. 'Athleticism and the Reproduction of Gender and Ethnic Marginality'. In: *Leisure Studies* 4 (1985), pp. 205-217.

Het mechanisme van kansarmoede → frustratie → verlegging van ambitie → sportbeoefening treedt aldus in werking, maar het zou wellicht weldra tot stilstand komen als niet het vliegwiel van de sociale bevestiging meedraaide en de ontsteking op gang hield. Immers ook in de sport zijn de kansen op maatschappelijk succes gering. Op iedere Gullit zijn er driehonderd Surinaamse aspirantjes die niet tot de top doordringen en die wij nooit in Studio Sport te zien krijgen. Zij hebben de verkeerde investering gedaan en hun achterstand is alleen maar gegroeid. Maar toch blijven de aspirantjes toestromen, want de weinigen die ooit geslaagd zijn, de Gullits, de Vanenburgs en de Rijkaards, fungeren als model. En de Nederlandse samenleving biedt geen tegengas, maar legt er nog een schepje op. De clubs, de trainers, de onderwijzers en de gymnastiekleraren dragen hun steentje bij, vanuit het vooroordeel dat onze zwarte medeburgers op de sportvelden nu eenmaal beter meekomen dan in de schoolbanken. De mythe roept de werkelijkheid op.

Ik heb u uiteengezet waarom wij zoveel zwarte topvoetballers hebben en ik hoop dat het een beetje beklijft en dat u eens een werkstuk langs de door mij uitgezette lijnen zult maken. Zelf had ik geen dergelijk houvast toen ik me in de materie verdiepte. Ik moest mijn wijsheid geheel en al uit de Engelse literatuur putten.

Als u toch aan het werk gaat, hoop ik dat U mij te gelegener tijd kunt uitleggen waarom alleen de creoolse Surinamers (en ik geloof ook de Antillianen) zo sterk aanwezig zijn in het Nederlandse topvoetbal en niet de hindostanen of de Turken wier arbeidsmarktperspectieven toch ook ernstig te wensen overlaten. En waarom onder de Surinaamse topvoetballers in Nederland juist behoorlijk opgeleide kinderen van maatschappelijk geslaagde ouders nogal goed zijn vertegenwoordigd. Ik hoop wel dat u zich aan de regels houdt en mij de sociale mechanismen onthult die stellig achter deze ogenschijnlijke mysteries schuilgaan. Kom mij dus niet aanzetten met lange armen en benen, een verder uitstekend hielbot, slankere spieren, hefboomfuncties, witte spiervezels en andere biomechanica. Nee, ook niet als uw argumenten steekhoudend zijn! Ik wil er niet van horen! *There are perfectly adequate explanations based on social processes...*

Bij de migrantenpsychiater

Anamnese

Ik word een dagje ouder. Mijn haar grijst en 'ochtends bij het opstaan voel ik me vaak wat moe, vooral na drankgebruik. Het werk hier op kantoor eist steeds meer inspanning met al die automatisering. Er is voortdurend reorganisatie en veel haat en nijd. De jeugdige arbeidsmarktbetreders blazen hun hete adem in mijn nek en in de metamorfose die ik doormaak tot sta-in-de-weg en ouwe zak is elke dag er één. Nu hebben we, Anneke en ik, bij onze laatste vakantie in één van de Zuid-Franse departementen een heel aardige leegstaande boerderij gezien: vergde wel het nodige opknapwerk zo te zien, eigenlijk een beetje een ruïne. Behoorlijk wat terrein er om heen. Je zou er in de eerste jaren ter bestrijding van de onkosten een kampeerterreintje kunnen vestigen, misschien zelfs in combinatie met een 'table d'hôte'. Zou Anneke ook nog wat omhanden hebben. We zouden er wel echt moeten gaan wonen, bedachten we. Die vakantiependel langs de autoroute verpest het milieu en werkt toch niet echt relaxerend. We zijn voor de grap nog gaan informeren. Het huis bleek te koop en de prijs bleek dermate mee te vallen dat we er van schrokken.

Probleemformulering en oplossingsstrategieën

Het veilige dromen maakte ineens plaats voor slapeloos gepieker. Met de erfenis van tante Zidida zouden we het huis bijna binnen bereik hebben. Maar hoe kwam ik van dat kantoor af met een beetje behoorlijk vast inkomen en zonder sollicitatieplicht en heroriënteringsgesprekken en dwangarbeid in de bollen? Voor de vut ben ik nog te jong. De remigratieregeling, als ik daar al onder val, is op de kosten van levensonderhoud in Blinië afgestemd en dat zou in Frankrijk een schraal bestaan worden. Er zat niets anders op dan arbeidsongeschikt te worden.

Er waren tijden dat niets gemakkelijker was. Je liep gewoon een jaar in de ziektewet en gleed dan vanzelf in de WAO. De werkgever maakte het niets uit. Voor jou tien anderen. Een wantrouwige bedrijfsarts (maar die waren er bijna niet) kon je overtuigen door een keer of twee, met veel vertoon van energie, weer naar kantoor te gaan om dan echter op de eerste

beste vergadering zomaar in tranen uit te barsten, waarna het ziekteverlof weer intrad. Ik verzeker u dat die tijd achter ons ligt. De deur is met een zware dreun in het slot gevallen. De minister wil er geen arbeidsongeschikten bij en de volksgezondheid heeft zich aan te passen.

Ik zag het somber in. Terwijl ik op kantoor ontwerpen zat te tekenen voor de verbouwing van het Franse huis bedacht ik dat de vut ook wel niet lang meer zou bestaan. En de pensioengerechtigde leeftijd zou binnenkort wel omhoog gaan, misschien wel bij herhaling, telkens op mijn verjaardag.

Een Blinische vriend die op de Stichting werkt en niet alleen de problemen van ons migranten kent maar ook alles weet van sociale regelingen en misstanden deed mij de oplossing aan de hand: de migrantenpsychiater!

Indicatiestelling

‘Je spreekt een beetje te goed Nederlands.’ zei mijn vriend, ‘maar voor de rest ben je een gave casus. Je hoeft nauwelijks te acteren. Die assimilatiezucht van je, die afkeer van je eigen cultuur, dat krampachtige verzet tegen de belangenbehartiging en de positieve actie, prima! Meet het breed uit! Overdrijf wat! Wat je nog moet weten, is dat je voornaamste symptoom bestaat uit pijn. Pijn in je hoofd, pijn in je rug, pijn overal. O ja, en je bent dus al bij vijf, zes dokters en specialisten geweest, maar ze kunnen niks vinden. Verder heb je nergens last van. Je bent niet somber. Hooguit heb je weinig eetlust, je slaapt niet zo best en je bent snel vermoeid. Eigenlijk al bij het opstaan. Succes!’

De intake

In het gebouw van de RIAGG was het een drukte van belang, maar alloctonen zag ik niet veel. De drempel was kennelijk te hoog. De spreekkamer van de migrantenpsychiater ging dan ook vrij snel voor mij open. Een vriendelijk ogende, netjes geklede man van een jaar of veertig kwam overeind om mij te begroeten: ‘Darde nez, Mor Vyvary, darde nez!’

‘Darde nez dubbeldarde!’ antwoordde ik plichtsgetrouw en vroeg me

af of het hele consult in het Blinisch zou plaatsvinden. Maar hij had misschien zijn kruik al verschoten, want hij ging verder in het Nederlands:

‘Laten we gaan zitten!’

En hij wees op twee patchwork-poefen van het type dat in de Blinische toeristenindustrie furore maakt. Ineengevouwen op zijn lage zetel, de kin tussen de knieën, bezag hij mij enige tijd glimlachend en knikte mij daarbij enkele malen geruststellend toe. Ik begon mij wat ongemakkelijk te voelen en liet mijn blik door de ruimte dwalen. Ik ontwaardde een kaart van Blinië aan de muur.

‘Ha ha! Ik zie u naar de kaart kijken. We kunnen er straks samen even naar toe gaan en dan kunt u mij misschien wel aanwijzen uit welk dorp U komt. Maar laat ik mij eerst voorstellen. Ik ben dus dokter Jos den Braber. Ik draag geen witte jas, maar ik ben toch een dokter. Een soort van dokter. U verstaat wel een beetje Nederlands? Ja toch?’

‘Juist heel goed,’ zei ik. ‘Nederlands is heel belangrijk; ik ga drie keer in de week naar les.’

‘Fantastisch, bravo! Ik vind dat erg goed van u!’

‘Ik heb steeds maar pijn,’ zei ik. ‘Ik kan bijna niet werken van de pijn.’

‘Waar hebt u pijn?’

‘In mijn hoofd, in mijn rug, in mijn schouder, overal.’

‘Hebt u op dit moment ook pijn?’

‘Ja,’ antwoordde ik naar waarheid, ‘in mijn rug’ (het kwam waarschijnlijk door de poef).

‘Daar gaan we dan samen over praten. Twee keer of drie keer, misschien zelfs vaker, komt u met mij praten. Dan weten wij wat meer van u.’

‘Ik heb ook vaak pijn in mijn maag.’

‘Daar zullen wij ook over praten.’

‘Kunt u de pijn wegnemen?’

‘Misschien. Beratzal (als God het wil; k.v.), zoals ze bij jullie zeggen. Maar eerst wil ik U leren kennen en praten over Uw werk, over Uw familie, over Uw leven in Nederland.’

‘Nederland is goed,’ zei ik. ‘In Nederland zijn goede dokters. Ik ben al bij veel dokters geweest. In het Sint-Antonius kennen ze mij’ (aan die tocht langs de poliklinieken had ik geen beste herinnering; sommige van de onderzoeken waren onaangenaam geweest; het had mij echter onverstandig geleken om naar de migrantenpsychiater te gaan zonder

een solide medische status). 'Maar ze kunnen niks vinden, de dokters,' ging ik verder, 'ze zeiden: u mankeert niks meneer Vyvary, misschien hebben uw vijanden u behekst en toen gingen ze lachen met elkaar. En ik heb nog steeds pijn.'

'Zeiden de dokters in het Sint-Antonius dat? Interessant! Wat denkt u daar zelf van meneer Vyvary?'

'Wat bedoelt u? Ik begrijp de vraag niet.'

'Zou het niet kunnen zijn dat de nevsin u plagen?'

'Geesten? Wilt u ook over mij lachen? Alleen oude vrouwtjes hebben last van geesten.'

'Ok. Daar stappen we dan even van af,' zei dr. Den Braber.

(Is je gerajen ook! dacht ik bij mijzelf, ik kom godbeterhet niet uit de rimboe; of zouden hier juist mogelijkheden liggen?)

'Tante Zidida had last van de nevsin,' zei ik.

'Aha, en hoe is het nu met tante Zidida?'

'Ze is dood.'

'Wanneer is dat gebeurd? Lang geleden?'

'Een jaar geleden.'

'En sinds wanneer hebt u pijn?'

(Ik deed of ik nadacht). 'Het begon ongeveer een jaar geleden.'

'Vertelt u eens wat over uw tante. Was zij de zuster van uw vader? Woonde zij in Nederland?'

Ik kon mij interessantere onderwerpen voorstellen dan mijn familie, maar onder aandrang van de dokter was ik even later van top tot teen in verwantschapsrelaties verstrikt. Een zekere matheid in mijn presentatie ontging hem niet, maar hij leek daarover juist tevreden. Hij vond het een geslaagde zitting en dankte mij voor het vertrouwen dat ik in hem stelde.

Epiloog

Ik ben nu een maand of tien bij dr. Den Braber in behandeling en het einde is nog niet in zicht. Een stiekeme blik op zijn aantekeningen heeft mij geleerd dat ik migratoir gestresseerd ben en lijd aan een gemaskeerde depressie, met rente-neurotische elementen.

Ik vertel de dokter trouw over de nevsin die mij plagen. Ik heb toege-

geven dat ik ook wel eens aanvallen van meshók (rituele razernij) heb onder andere omdat ik niet goed kan verdragen dat Anneke haar rijbewijs heeft gehaald en soms aan het stuur zit, zodat mijn vrienden denken dat ik haar niet onder de duim heb. Ik heb voorzichtig geprobeerd duidelijk te maken dat het werk mij te zwaar wordt en dat ik eigenlijk rijp ben voor afkeuring, maar hij reageert daar niet erg op. Ik zou willen weten of het huis nog te koop is, maar van onze traditionele herfstreis naar Frankrijk kan dit jaar niets komen. Ik moet in die periode namelijk naar Düsseldorf. Daar is een ashaf (Blinische duivelsuitbanner) gevestigd die mij consult zal geven. Dr. Den Braber verwacht er veel van.

Het pot- en pantheon: een blik op de multiculinaire samenleving

Als je zoals ik steeds maar bezig bent met de allocatie van maatschappelijke goederen, met ethnoculturele positietoedeling, met de reproductie van sociale ongelijkheid en met inkomensoverdrachten in de tertiaire sfeer, kortom met grote structurele projecten, dan wil je wel eens terug naar mensen van vlees en bloed met hun kleine ambities, hun banale gedachten, hun groezelige gewoonten. Als je bent zoals ik, wil je dat eigenlijk voortdurend. Maar sinds ik hier bij de Stichting bevorderd ben, kom ik steeds minder aan mijn trekken. Ik handel in abstracties en ik ontmoet alleen nog maar gewichtige functionarissen: managers uit de beleidsindustrie, makelaars in research, aandeelhouders in de sociale vernieuwing. Als er dan afspraken gemaakt worden, bladeren zij fronsend en hoofdschuddend door hun volle agenda's. Wat zou daar allemaal in staan? Misschien wel: 'Barbertje uit crèche halen' en 'cadeautje kopen voor oma'. Nee, dat is vast alleen maar wishful thinking van mijn kant. Ik ben zelf natuurlijk de enige die tijdens de vergaderingen zijn hoofd vol heeft van boodschappenlijstjes, huiselijke klusjes en vakantieplannen.

Een psychotherapeut heeft mij wel eens aangeraden om niet uit te gaan van de eisen van de werkgever maar van mijzelf, dus van de eigenschappen en mogelijkheden waarover ik als mens nu eenmaal beschik. Zijn advies was dat ik mijn preoccupaties in de praktijk gestalte zou geven en de werktijd zou gebruiken om boodschappen te doen voor mijn collega's. Mijn eigen oplossing leek mij beter: ik zou mijn belangstelling voor de trivialiteiten des levens verwetenschappelijken en de sociologie van de maatschappelijke verdelingen verruilen voor die van de kleine interactie en die van de alledaagse routine.

Ik begon met eten, één van de meest alledaagse der bezigheden. Ik bezag mijn autochtone en etnische gespreksgenoten in de vergadering en vroeg mij af wat zij die avond zouden nuttigen. En hoe? En passant met een vorkje uit de magnetron of vergaard om de feestelijke dis, kauwend

en koutend met hun dierbaren. Wie zou het voedsel bereiden? Autochtonen hebben bijna geen full time huisvrouwen meer in dienst en daarom wordt er op ongeregelde tijden gegeten. Hoe is dat bij de etnischen? Zouden de etnischen etnisch eten eten en de autochtonen Hollands? Onwaarschijnlijk! Er zijn allerlei huts- en klutsprocessen aan de gang van amalgamatie, transculturatie, vermenging en verstamping. Binnen en buiten de deur! Couscous, zelfgerolde pasta met pestosaus, confit van gans, kokoretsia, pompolade, waterzooi, shoarma, tacos en baklaviën in soorten. Dat eten van ons is waarlijk multicultureel, althans in mijn kringen. Het ideaal van de multiculturalisten, onder wie de autochtonen niet meer zijn dan één van de vele etnische groepen, is op dit punt zowaar in vervulling gegaan, want ook die smakelijke echt Hollandse stamppot (iets te veel aardappel in verhouding tot de groente, aan de vochtige kant, komt met zuigend geluid uit de pan en belandt obsceen kletsend op de borden, waarna de gasten discreet een kluitje van neusvleugel of oorschelp verwijderen) is nu een etnisch gerecht geworden dat wij aan buitenlandse toeristen voorzetten die dagenlang vergeefs langs de trapgeveltjes hebben gezeuld op zoek naar de Hollandse keuken. Erwtensoepp vooraf, dan boerekool met vetspuitende Gelderse worst en mollige spekpannekoeken toe. Etnischer kan het niet! Oudhollandsch als de zoveelste specialiteit.

Wij stuiten hier op een veelomvattend verschijnsel: de internationalisering van de cultuur. De Swaan heeft dit proces treffend beschreven in een artikel genaamd 'Alles is in beginsel overal (maar de Mosselman is nergens meer)'. Sprekend over muziek gewaagt hij van 'kosmopolitische promiscuïteit' (De Swaan 1990: 333). Alle genres zijn overal beschikbaar. Ik vind dat voor de kookkunst nog sterker gelden. Terwijl de internationale verbreiding van populaire muziek ons tenslotte eenheidsworst oplevert in de vorm van de omnipresente popklanken, tendeeft het culinair aanbod naar een steeds grotere verscheidenheid.

Hoe komt het dat onze keuken multicultureel is geworden? De komst van zovele migranten uit alle windstreken, zeggen de multiculturalisten, die heeft onze cultuur verrijkt. Ok! Maar dat is hooguit één van de oorzaken en daarbij een ondergeschikte. De couscous is misschien gelijk met de

Marokkanen gekomen, maar met een ander vliegtuig. Als de multiculturele keuken een functie was van de multiculturele samenleving, zou je verwachten dat wij, naast stamppot, vooral Turks, Marokkaans, hindostaans en creools aten. Maar wij eten, naast stamppot, vooral Chinees, Italiaans en Grieks. En de Chinezen, Italianen en Grieken hebben hier eigenlijk niet eens hun eigen cuisine geïmporteerd. Als goede ondernemers zijn zij, na inschakeling van een marktonderzoeksbureau, gekomen met bastaardgerechten die in het land van herkomst nauwelijks als eigen herkend zouden worden. Het ergst zijn in dit opzicht de Griekse restaurants, waarvan de opzichtige etalages tegenwoordig steeds meer aardige oude gevels ontsieren. Dat eten is volstrekt on-Grieks naar smaak, entourage en zelfs naar naamgeving. Vier soorten vlees en drie instant-sausen. De lezers onder U die goed kunnen permuteren en combineren, komen met behulp van deze gegevens op 45 mogelijkheden die zij, na betreding van het établissement, waarachtig op de kaart aantreffen onder 45 verschillende namen; nee onder 90, want al deze gerechten kunnen al of niet geserveerd worden met Griekse salade. De eigenaars die allen op één en dezelfde landelijk lopende specialiteitenband zijn aangesloten, hebben de namen van de schotels uit folders van reisbureaus gehaald. Dit is natuurlijk een persoonlijk oordeel. De redactie, die haar vergaderingen regelmatig schijnt te besluiten in een restaurant genaamd Knossos, zal er wel weer aanstoot aan nemen. Ik kan me niet veel meer permitteren. Er schijnen onderhandelingen gevoerd te worden met een andere columnist. Maar Anneke van Otterloo die echt wetenschappelijk onderzoek heeft gedaan naar hetzelfde onderwerp en daarbij ook proefpersonen heeft ondervraagd, zegt indirect toch niet veel anders:

‘Hij (de toekomstige eigenaar van een Grieks restaurant; K.V.) zal ongeveer zestig schotels gaan serveren met min of meer dezelfde ingrediënten bereid, waarbij het voornaamste verschil in de vleessoort is gelegen. De klanten komen immers af op de ruime porties vlees? Een kok is natuurlijk wel nodig, maar dat kan iemand zijn die een jaartje in de keuken van een Grieks restaurant heeft rondgekeken’ (Van Otterloo 1990: 227).

Maar wij dwalen af. Het gaat niet om kwaliteit van de multicultulaire

samenleving maar om de genese. Ik herhaal: het gaat dus niet om het goede huwelijk tussen etnische ondernemingslust en Nederlandse wansmaak (welke laatste bijvoorbeeld ook tot uiting komt in de voorliefde voor in korst of darm gehuld schraapsel van de toonbank)!

In onze verklaring onderscheiden wij vraag- en aanbodfactoren.

Een vraagfactor is de steeds maar toenemende welvaart. Wij zijn zo rijk dat eten bijna niets kost. Van noodzaak is het tot amusement geworden, van maagvulling tot stijlkenmerk. Ik ga dat niet allemaal uitleggen. Lees Elias en Bourdieu er maar op na. Of anders Anneke van Otterloo! Maar ik zou de aandacht ook nog willen richten op een algemeen menselijke factor die de sociologen wel eens over het hoofd zien. De mens is uitgerust met een natuurlijk appreciatievermogen voor bijna alles wat eetbaar is. Zo zitten wij in elkaar. Onze smaakpapillen behoeven slechts een oppervlakkige conditionering om culturele afstanden te overbruggen. Dat lukt zonder vroeg in de jeugd aanvangende socialisatieprocessen. Wat de boer niet kent, gaat er in als koek! Voor producten die ons organisme langs akoestische weg bereiken (ik doel nu op muziek) geldt dat niet. Die vergen een langdurige gewenning. U komt maar eens een avond bij mij langs. Dan zal ik U vergasten op een Blinische maaltijd en daarbij wat Blinische muziek voor U afspelen. Eens kijken wat het beste bekomt en welk onderdeel van het programma voor herhaling vatbaar is!

Nu de aanbodfactoren: de productie van levensmiddelen is al geruime tijd onderhevig aan een schaalvergroting die de landsgrenzen, ja die van ons werelddeel, ver te buiten gaat. Alle ingrediënten zijn overal. Daarnaast is een cultuur-indifferent ondernemerschap ontstaan dat bereid en in staat is U alles voor te zetten. Het feit dat het aanbod van vakantie-mogelijkheden aan een soortgelijk proces heeft blootgestaan en de eters in het kader van het massatoerisme al een voorproefje hebben gehad van het wereldmenu werkt als katalysator.

Dan moet ik het nog hebben over de zich verlengende interdependentieketens, de onderlinge samenhang tussen teloorgang van contrast en toeneming van differentiatie, over distinctiedrang, graasgedrag en gastroonomie. Aan de scharnierfunctie van de culturele habitus in de relatie

tussen culturele competentie en smaakdivergentie ben ik dan nog niet eens toegekomen.

Ach, ik geloof dat ik van de regen in de drop ben gekomen. Triviale handelingen, jawel! Het genre is een valkuil. Kuil is in dit verband een slecht beeld, want ik bedoel dat je binnen de kortste keren op een zo hoog abstractieniveau terechtkomt dat de rapporten over toegankelijkheid en evenredigheid daarbij vergeleken een leesplankje zijn.

Daarom nu een recept uit de Blinische keuken! Nee, dit keer niet de overbekende blini's, maar:

Kotzme tered op zijn Zidenisch

Koop een pond of wat tered (Blinische bergspinazie) op de multi-etnische markt. Buiten het seizoen kunt U gewone diepvriesspinazie nemen. Blancheer de spinazie, slinger of centrifugeer ze droog en spreid ze uit in een ondiepe brede ovenschaal die met olijfolie is ingekwast. Maak met de bolle kant van een lepel een stuk of twaalf kuiltjes in de groente en breek in elk kuiltje een kwarteleitje (bij gebrek daaraan kleine hennep-eitjes). Bereid een mengsel van zure room, knoflook (twee teentjes) en geraspte Blinische schapekaas (mag peccorino zijn) en bedek daarmee de eitjes. De schotel gaat nu tien minuten in een voorverwarmde oven en bij matige hitte worden de eitjes in de spinazie gepocheerd, terwijl het geheel op temperatuur komt.

Simpel nietwaar! Wordt in Blinië als lunchgerecht of als tussengerecht bij een meer uitgebreide maaltijd gegeten.

Literatuur

Otterloo, Anneke van (1990). *Eten en eetlust in Nederland: 1840-1990. Een historisch-sociologische studie*. Amsterdam: Bert Bakker.

Swaan, Abram de (december 1990). 'Alles is in beginsel overal (maar de moselman is nergens meer): over het internationale cultuurstelsel en het nationaal cultuurbeleid.' In: *Boekmancahier. Kwartaalschrift over kunst onderzoek en beleid*. Amsterdam: Boekmanstichting.